

CEZA YARGILAMASINDA SUSMA HAKKI

Nurgül SÜLEYMANOĞLU

GİRİŞ

Susma hakkı; “suç şüphesi altında bulunan kişinin hem soruşturma hem de kovuşturma sırasında işlediği iddia edilen suçla ilgili olarak kendisine sorulan sorulara cevap vermeye, bu yolda delil göstermeye zorlanamaması ve bu durumun kişi aleyhine yorumlanamaması” olarak ifade edilebilir.

Kişinin hür iradesine aykırı her davranış insan haysiyetine aykırıdır.¹ İnsan onuruna saygının bir gereği olarak karşımıza çıkan bu hakkın temelinde, bireyin kendi kendisini suçlamaya ve kendisi aleyhine aktif olarak muhakemeye katılmaya zorlanamaması ilkesi vardır.

Susma hakkını kullanan şüphelinin “sükût ikrardan gelir” deyişine dayanarak suçunu kabul ettiği söylenemeyeceği gibi savunmasını kanıtlaması da beklenemez.²

Şüpheli veya sanığın susmasından, aleyhine sonuç çıkarılacağı korkusuyla ifade alma ve sorgu sırasında konuşma mecburiyetinin olduğunu düşünmesi ihtimaline binaen şüpheli veya sanığa susma hakkına sahip olduğu ve susmasının aleyhine yorumlanmayacağına bildirilmesi gerekliliği hâsıl olmuş ve kanunen de mecbur kılınmıştır. Sanık susma hakkını kullanırsa bu mutlaka tutanağa geçirilmeli ve sanığın suçluluğuna delil sayılmamalıdır. Zira sanığın kendini savunması yerine susması, bir heyecan hali, ümitsizlik içinde olduğu veya marazi ruh yapısına sahip olduğunu gösterebilir.³

Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 11.04.2019 tarihli 2017/723 E. 2018/562 K. nolu kararında şu ifadeler yer almaktadır: “Şüpheli ya da sanığın susma hakkını kullanması aleyhine delil oluşturmaz. Mesela sanığın susma hakkını kullanması nedeniyle hakkında Türk Ceza Kanunu (TCK) m. 62 inci madde kapsamında takdiri indirim nedenlerinin uygulanmaması ya da cezanın ertelenmemesi veya verilen kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezanın seçenek yaptırımlara çevrilmemesi dürüst yargılanma hakkı ile bağdaşmaz. Susma, şüpheli ya da sanığın

¹ Cumhur ŞAHİN, *SANIĞIN KOLLUK TARAFINDAN SORGULANMASI*, Ankara- 1994, s.72.

² Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 22.11.2018 Tarih, 2017/723 E. 2018/562 K. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim tarihi: 20.09.2019)

³ Faruk EREM, *Susma Hakkı*, Yargıtay Dergisi, Ocak- 1975, s. 298.

suçunu ikrar ettiği anlamına gelmez. Susma hakkının iki yönü vardır. Birinci yönü sanığın yargı mercii önünde kendini suçlayacak beyanda bulunmaması ya da bu nitelikli bir delili vermemesidir. İkinci yönü ise sanığın sorulan sorulara susma ile karşılık vermesinin aleyhine sonuç doğurmamasıdır. Yani mahkeme sanığın susması dolayısıyla aleyhte bir çıkarımda bulunamaz. Çünkü sanığın susması kişilik özelliklerinin kötü olduğu dolayısıyla yeni bir suç işleyebileceği anlamını taşımayacağı gibi, duruşmadaki tutum ve davranışlarının da kötü olduğu anlamına gelmeyecektir.⁴

SUSMA HAKKI İLE DİĞER HAK VE KAVRAMLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Susma Hakkı

Adil yargılanma net bir tanımı yapılamayan, bünyesinde birçok hakkı barındıran karma yapıda bir haktır. Susma hakkı da bu kapsamdaki haklardan biridir. Susma hakkının çalıştırılmadığı bir yargılamada adil bir yargılamadan söz edilemeyecektir.⁵ Silahların eşitliği, çeişmeli yargılama, yargılamaya etkili katılım ve duruşmada hazır bulunma hakkı, susma ve kendini suçlayıcı delil sunmama, gerekçeli karar hakkı, çeşitli temel delil kuralları gibi usûl hukukuna ilişkin hak ve ilkeler hakkaniyete uygun yargılanma hakkının alt unsurları olarak karşımıza çıkar.⁶

Susma hakkı anayasa ile güvence altına alınmış bir hak olmakla birlikte birçok hak ve kavram ile de yakından ilişkilidir. Bu hakların en başında adil yargılanma hakkı gelmektedir.

Susma hakkı ile Savunma Hakkı ve İfade Hürriyeti

Suçlama karşısında susmak da bir savunma şeklidir. Kişi serbest iradesiyle bu savunma şeklini de tercih edebilir.⁷ Şüpheli ya da sanığın savunmasını mutlaka aktif/etkin bir söz ya da davranışla yapması gerekmez. Şüpheli veya sanığa, ifade alma ve sorgu süreçlerinde iddia ve yargılama makamlarına cevap vermeme özgürlüğünü tanıyan susma hakkı, aslında ceza muhakemesi alanında bireyin ifade hürriyetinin edilgen boyutunun ceza muhakemesi alanında

---

⁴ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 11.04.2019 tarih, 2019/31 E. ,2019/309 K karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/ (Erişim Tarihi:18.09.2019)

⁵ Çağrı KAN AYDIN, *Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak "Susma Hakkı"*, **TBB Dergisi S.148**, Ankara 2010.

⁶ Sibel İNCEOĞLU, *ADİL YARGILANMA HAKKI, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi*, S. 112.

⁷ Hamide ZAFER, *SAVUNMA HAKKI VE SINIRLARI*, s.1.

yansıma bulmuş halidir.⁸ Şüpheli veya sanık ifade hürriyetini, konuşmak ya da susmak biçiminde kullanabilir. Kendisini savunabilmesi için hangisi daha elverişli ise onu tercih etmesi gayet doğaldır.⁹

Yargıtay 8. Ceza Dairesince 03.04.2006 gün ve 8381-2781 sayı ile: “Kabul ve uygulamaya göre; Susma hakkı bulunan sanığın, suçu inkâr etmesinin savunma hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği gözetilmeden, suçunu inkâr ettiği gerekçesi ile hakkında takdiri indirim nedeninin uygulanmasına yer olmadığına karar verilmesi” isabetsizliğinden bozulmuştur.¹⁰

Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi ve Susma Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 6.maddesinde açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte susma hakkı ve onun bir değişkeni olan kendi suçlamasına katkıda bulunmama hakkı, bu madde ile güvence altına alınmış olan ve uluslararası normlar tarafından da kabul edilen adil yargılanma hakkının en temel unsurlarından biridir. (*John Murray İngiltere*, 8 Şubat 1996 tarihli karar)¹¹

Jalloh / Almanya davası, kusturucu bir maddenin zorla verilmesi sonucunda elde edilen delillerin –başvurucu tarafından yutulan bir uyuşturucu poşeti– kullanılması ile ilgilidir. Mahkeme susma hakkı ve kendi kendini suçlamama hakkı ile ilgili aşağıdaki beyanlarda bulunmuştur:

“Bir prosedürün kendi kendini suçlamama hakkının özüne zarar verip vermediğini belirlemek için mahkeme özellikle şu unsurları dikkate almak zorundadır: delil elde etmek için kullanılan zorlamanın niteliğini ve derecesini, prosedür kapsamında ilgili güvencelerin varlığını ve bu şekilde elde edilen delillerin kullanılmasını (Tirado Ortiz ve Lozano Martin / İspanya (kabul edilebilirlik ile ilgili karar),

Ancak Mahkeme'nin yerleşik içtihatlarına göre, kendini suçlamama hakkı öncelikle bir sanığın susma hakkına saygı ile ilgilidir. Sözleşme “ye Taraf Devletlerin hukuk sistemlerinde ve başka yerlerde genel olarak kabul edildiği şekilde bu

---

⁸ Serhat Sinan KOCAOĞLU, *Susma Hakkı*, **Ankara Barosu Dergisi -2011**, s.32.

⁹ Cumhuriyet ŞAHİN, a.g.e., s.113.

¹⁰ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2010/8-41 E. 2010/59 K. 23.03.2010
<https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi: 26.09.2019)

¹¹ Dağdelen ve Diğerleri- Türkiye Davası. (Başvuru no: 1767/03, 14246/04 ve 16584/04)
<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 17.09.2019)

hak, şüphelinin iradesinden bağımsız olarak var olan ve zorlayıcı yetkilere başvurarak elde edilen verilerin kullanılmasına kadar yayılmamaktadır.”¹²

Susma Hakkı ve Hukuk Devletinin Gereği Olarak Aydınlatma Yükümlülüğü

Susma hakkı hukuk devletinin bir gerekliliği olarak Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) 90. maddede karşımıza çıkmaktadır. CMK 90. Maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “*yalakalanan kişiye kanuni haklarını derhal bildirir*” cümleciği aydınlatma yükümlülüğü olarak ifade edilmektedir. Hakları söylenmeden alınan ifade, Türk Hukuku’nda delil olarak kullanılamaz. Hakların bildirilmemesi sanığın savunma hakkının özünü ortadan kaldırdığı için esaslı bir hukuka aykırılıktır.¹³ Ancak bu hakların yakalanan kişinin anlayacağı teferruatlı bir şekilde açıklayarak anladığından emin olacak şekilde bildirilmesi gerekir. Ancak, bu şekilde şüpheli kanuni haklarını tam olarak bilebilecek ve olayın sıcaklığıyla kendisini suçlandırmaya sebep olabilecek bir yanışa girmeyecektir. Bireyin haklarını bilinçli olarak kullanabilmesi gerektiği için, suç şüphesi altındaki bireye haklarını öğretmek bir hukuk devletinin temel vazifesidir.¹⁴ Şüpheli veya sanığa susma hakkı hatırlatılmadan yapılacak soruşturma veya kovuşturmadan elde edilecek beyanlar delil yasakları teşkil eder ve mutlak bozma nedeni oluşturur. (CMK m.289/1)

Susma Hakkının Güvencesi Olarak Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı

Şüpheli veya sanığa CMK 147. maddeye göre susma hakkı ile birlikte müdafî yardımından yararlanma hakkına sahip olduğu da bildirilir.

Anayasa Mahkemesi’nin doğrudan susma ve kendini suçlayıcı delil sunmaya zorlanmama hakkının ihlal edildiğini saptayan kararı olmamakla birlikte, müdafî yardımından yararlanma hakkının bu hakkın güvencesi olduğunu belirten kararları bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi’ne göre, “*Şüpheliye, kolluk tarafından ilk kez sorgulanmasından itibaren avukata erişim hakkı sağlanması, kendisini suçlamama ve susma hakları yanında genel olarak da adil yargılanma hakkının etkili bir koruma işlevine sahip olması bakımından gereklidir. Her davanın kendine özgü koşulları çerçevesinde zorunlu sebepler ortaya çıkması halinde bu hak*

---

¹² Q.Halloran ve Francis / Birleşik Krallık
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-116467%22%5D%7D> (Erişim Tarihi: 23.09.2019)

¹³ Feridun YENİSEY, CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA (HUKUKA UYGUN BİR ŞEKİLDE ELDE EDİLMİŞ) DELİL, s. 24.

¹⁴ Serhat Sinan KOCAOĞLU, a.g.e. , s.40, s.44.45.

*kısıtlanabilir ise de bu hallerde dahi suç şüphesi altındaki kişinin savunma hakkına telafisi mümkün olmayacak şekilde zarar verilmemesi gerekir.”*¹⁵

Özellikle suça konu olayın yeni ihbar veya şikâyet edildiği anlarda kollukta ifadesi alınan kişiler olayın sıcaklığının psikolojisi ile çok yanlış, suçla alakasız veya kendisini suçlu duruma düşürecek davranışlarda bulabilmektedir. Bu nedenle müdafî hazır bulundurulana kadar kişiye susma hakkı tanınmalı beyanda bulunması için zorlanmamalı ve sessiz kalması aleyhine yorumlanmamalıdır. Müdafî gelene kadar şüphelinin sessiz kalmayı seçmesi son derece makul ve suçlu olduğuna dalalet edecek bir durum değildir. Susma hakkının kullanıp kullanılmaması gerektiğini; eğer kullanılacaksa hangi ölçekte kullanılacağına hassasiyetle karar verebilmek ancak müdafîin sağduyu ve soğukkanlılıkla harmanladığı profesyonel hukuki bilgisiyle mümkün ve daha sağlıklı olacaktır.¹⁶

Susma hakkında önemli olan nokta, kişinin susma hakkının sonuçlarını bilerek hareket etmesidir. Türk Hukuku bakımından da kişinin etkin pişmanlık ve uzlaşmadan faydalanabilmesi için bir nevi ikrarda bulunması gerekir. Gerçekten, etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanabilmesi için bazı durumlarda (TCK 168, 221, 254 gibi) soruşturma başladıktan sonra, kovuşturma başlamadan evvel, şüphelinin suçunu ikrar etmesi, diğer faileri ortaya çıkarması indirim sebebi olmaktadır. Uzlaşmada ise, savcının uzlaşma teklifini şüphelinin kabul etmesi bir nevi ikrar sayılır. Suçun niteliği bakımından susma hakkının kişinin lehine olup olmayacağını müdafîin, sanık ya da şüpheliye anlatması gerekir.¹⁷

Yine CMK 148/4'e göre “*Müdafî hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hâkim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınmaz.*” Şüphelinin ifadelerinin hukuka uygun elde edilmiş bir delil olarak maddi gerçeğe ulaşılması amacıyla ceza yargılamasında esas alınabilmesi için bu ifadelerin alınması sırasında müdafîin varlığı son derece önemlidir.

Susma Hakkı ve Masumiyet Karinesi

Susma hakkı masumiyet karinesinin bir sonucudur. Bu karine uyarınca ceza muhakemesinde bir suç ile itham edilen kişi, suçsuzluğunu ispatlamak zorunda olmayıp, itham edilen kişinin suçluluğunu ispat külfeti savcılığa ve mahkemeye aittir. Kişi aksi ispatlanana kadar suçsuz kabul edilmektedir. Bunun sonucu olarak da suçlanan kişi kendi aleyhinde kullanilabi-

---

¹⁵ Sibel İNCEOĞLU, “Aligül ALKAYA ve diğerleri başvurusu” a.g.e. , s. 164.

¹⁶ Serhat Sinan KOCAOĞLU, a.g.e. , s.42.

¹⁷ Feridun YENİSEY a.g.e. , s 25.

lecek açıklamalarda bulunma ya da bu yolda delil göstermeye, soruşturma ve kovuşturma organlarına yardım etmeye, onlarla iş birliği yapmaya zorlanamaz.¹⁸ Şüpheli ve sanığa bir yandan susma hakkını tanıırken diğer yandan da suçsuzluğunu ispat etmesi beklenemez. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2004/4-220 E., 2005/32 K. nolu kararında ifade edildiği üzere; *“Medeni Usul Hukukundan farklı olarak Ceza Muhakemesi Hukukunda ispat yükü (kulfeti) sorunu yoktur.¹⁹ Gerçekten sanığa susma hakkı tanıyan bir hukuk düzeninde, ispat yükünden söz edilmesi olanaksızdır.”²⁰*

Ancak suçlanan kişinin suçlama konusu ile ilgili açıklama yapmayı reddetmesi üzerine, mahkemenin yeterli delil olmaksızın, susmayı suçluluğa delalet sayan bir karineye dayanarak, bu hususu suçlanan kişinin aleyhine yorumlaması durumunda ispat yükü yer değiştirir. Bu durumda suçsuzluk karinesi de susma hakkı da ihlal edilmiş olur.²¹

Masumiyet karinesi ve bu karinenin bir sonucu olarak kişinin suçsuzluğunu ispatı etmesi değil isnat edilen suçun iddia makamı tarafından ispat edilmesi gerektiği Yargıtay Ceza Genel Kurulu 19.04.1993 tarih, 6-81/110 nolu kararında şu şekilde ifade edilmiştir: *“Ceza muhakemesi hukukunun temel prensiplerinden birisi de şüpheden sanığın yararlanacağı ilkesidir. Her hukuk devletinde kabul edilen ve masumluk karinesi ile sıkı bir ilgisi olan bu ilkeye göre, yapılan ceza muhakemesi sonunda filin sanık tarafından işlendiği, yüzde yüz belliliğe ulaşmadığı takdirde beraat kararı verilecektir. Böyle bir ilkenin kabul edilmesinin sebebi, bir suçlunun cezatsız kalmasının, bir masumun mahkûm olmasına tercih edilmesi, başka bir ifade ile masumluk karinesidir. Keza, şüphelinin veya sanığın savunmasının aksinin kanıtlanması ondan beklenemez. Kaldı ki, CMK'nin 147. Maddesi uyarınca susma hakkı bulunmaktadır. Susma hakkını kullanan şüphelinin sükût ikrardan gelir deyişine dayanarak suçunu kabul ettiği söylenemeyeceği gibi savunmasını kanıtlaması da beklenemez. Şüpheliye yüklenen suçun sübuta erdiği kuşkuyla yer vermeksizin ortaya çıkarılmalıdır”²²*

Susma Hakkı ve Silahların Eşitliği İlkesi

Devletin delil elde etmedeki gücü ve yetkisi göz önünde bulundurulduğunda kişinin mahkûmiyetine esas alınacak delilin kendisinden zorla elde edilmesinin sınırlandırılması, ses-

---

¹⁸ Rezzan İTİŞGEN, *KİŞİNİN KENDİNİ SUÇLAMAYA ZORLANAMAMASI İLKESİ (NEMO TENETUR İLKESİ) VE SUSMA HAKKI*, İstanbul, Eylül 2013, S.5.

¹⁹ Feridun YENİSEY, a.g.e. , s. 5.

²⁰ Yargıtay Ceza Genel Kurulu 2004/4-220 E., 2005/32 K. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/>. (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

²¹ Rezzan İTİŞGEN, a.g.e. , S.7.

²² (Yargıtay CGK 19.04.1993, 6-81/110.) Yargıtay Ceza Genel Kurulu 2017/10-723 E. 2018/562 K.

siz kalma hakkının tanınması savcılığa hukuka uygun yollardan suçun ispat edilmesi külfeti yüklenmesi suretiyle silahların eşitliğini de sağlanmaya çalışılmıştır.²³ ,

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), silahların eşitliği ilkesini; davaya, taraf olan herkesin diğer taraf karşısında kendisini dezavantajlı bir duruma sokmayacak şartlarda, delilleri de dâhil olmak üzere davasını ortaya koymak için makul ve kabul edilebilir bir olanaklara sahip olması şeklinde tanımlamıştır.²⁴

Silahların eşitliği ilkesi, Anayasada açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte madde 36'da yer alan adil yargılanma hakkının bir parçasıdır. Anayasa Mahkemesi (AYM) 16.06.2011 Tarih, 2008/12 E., 2011/104 K. nolu kararında şöyle demektedir: *“Maddeye 2001 değişiklikleriyle eklenen “adil yargılanma” ibaresine ilişkin gerekçede, taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerce de güvence altına alınan adil yargılama hakkının madde metnine dâhil edildiği vurgulanmıştır. Bu sözleşmelerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uygulamasındaki adil yargılama ölçütleri içerisinde çekişmeli yargılama, gerekçeli karar, duruşmada hazır bulunma, susma hakkı ve diğer sanık hakları yanında “silahların eşitliği”, “yüz yüzelik” ve “doğrudan doğruyalık” ilkeleri de bulunmaktadır. “Adil yargılanma hakkının ulusal üstü düzeyde genel kabul görmüş ölçütleri arasında önemli bir yer tutan “silahların eşitliği” ilkesi, davanın tarafları arasında yargılama sırasında usul hükümleri yönünden eşit konumda bulunma, taraflardan birine dezavantaj diğerine avantaj sağlayacak kurallara yer vermeme esasını içermekte, diğer bir deyişle davanın tarafları arasında hakkaniyete uygun bir dengenin varlığını gerekli kılmaktadır”*.²⁵

Susma hakkı, devletin gücünü arkasına almış, delilleri elde etmede her türlü imkâna sahip olan iddia makamının karşısında zayıf konumda olan şüpheli veya sanığın savunma hakkı ile suçluluğu ispat edilinceye kadar masum sayılma hakkının güvencesidir.

Susma hakkının bir uzantısı olan kendi suçlamasına katkıda bulunmama hakkı da bir ceza davasında iddia makamının başvuranın hilafına zorla veya baskıyla elde edilen delilleri kullanmadan iddialarını ileri sürmesini gerektirmektedir.²⁶

---

²³ Rezzan İTİŞGEN, a.g.e. , S.7.

²⁴ İsmail Çağlayan ÇIRAK, *Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*, Çanakkale 2010, s.(*Dombo Beheer v Hollanda*, 27.10.1993, Ser. A., no 274-A, par. 32)

²⁵ “AYM. E. 2008/12, K. 2011/104, K.T. 16.06.2011” Sibel İNCEOĞLU, *Adil Yargılanma Hakkı*, a.g.e. s. 112.

²⁶ Dağdelen ve Diğerleri/Türkiye Davası, (Başvuru no: 1767/03, 14246/04 ve 16584/04). <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 17.09.2019)

SUSMA ÇEŞİTLERİ VE SONUÇLARI

Sanığın susmasının türüne göre mahkemelerce susmaya bağlanan hukuki sonuç da farklılık göstermektedir. Susmanın, tam, geçici ve kısmi susma olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır.

Tam Susma

Şüpheli veya sanığın, muhakemenin bütün aşamalarında, suçlamanın bütünü bakımından susmasıdır. Tam susma, uygulamada çok sık rastlanılan bir susma çeşidi değildir. Genellikle şüpheli veya sanığın bir başkasının işlediği suçu üstlendiği durumlarda, kendisine yüklenen suç hakkında hiçbir şey açıklamaması şeklinde ortaya çıkar. Ancak, şüpheli veya sanığın, failliği hakkında tam bir inkârda bulunması, örneğin; suçsuz olduğunu açıklaması ya da olay yerinde bulunmadığını söylemesi de tam susma kapsamında değerlendirilmelidir. Şüpheli veya sanığın olaya ilişki herhangi bir açıklamada bulunmaksızın, kimliğine ve şahsi hallerine ilişkin bilgileri vermesi durumunda da tam susma söz konusudur. Sanığın tam susmasından onun aleyhine bir sonuç çıkarılamayacağı görüşü neredeyse fikir birliği halinde kabul edilmektedir. Sanığı susmaya iten birçok neden olabileceği gibi, suçsuz olanın konuşup, olmayanın susacağı yönünde genel bir kural da yoktur.²⁷ Hâkim olan bu görüşe göre, ifade özgürlüğü bir susma hakkı tanıdığına ve sanığın susması da bu hakkın bir kullanımı olduğuna göre, sözü geçen ifade özgürlüğü ilkesi, böyle bir susmadan başka türlü sonuçlar çıkarılmasını yasaklamaktadır. Çünkü susma, şüpheli veya sanığa yasayla tanınmış bir haktır; bir hakkın kullanılması da aleyhe sonuç doğuramaz.²⁸

Geçici Susma

Şüpheli veya sanığın, muhakemenin bir aşamasında olay hakkında konuşup, diğer aşamasında susması, geçici susmadır. Örneğin şüpheli veya sanık, soruşturma evresinde konuşmuş, fakat kovuşturma evresinde susmuşsa; ya da soruşturma evresinde susup, kovuşturma evresinde konuşmuşsa, bu, geçici susmadır.²⁹ Bu durumdan sanığın suçluluğu yönünde bir sonuç çıkarılamaz. Yargıtay 3. Ceza Dairesi'nin 27.06.2007 tarihli ve E. 2006/5831, K. 2007/5364 sayılı kararında "... susma hakkı bulunan sanık hakkında 'aşamalarda farklı be-

²⁷ Cumhur ŞAHİN, a.g.e. , s.109.

²⁸ Aysun ALTUNKAŞ, *HUKUKA AYKIRI DELİL TEORİSİ İŞİĞİNDE İFADE ALMA VE SORGU*, 2006. s. 90, 91, 92; CENTEL/ZAFER, *CEZA MUHALEMESİ HUKUKU*, İstanbul 2008, s.144.

²⁹ Cumhur ŞAHİN, a.g.e. , s.109.

yanlarda bulunduğu' gerekçesiyle 5237 sayılı TCK'nın 62. maddesinin sanık lehine uygulanmaması...” bozma sebebi sayılmıştır.³⁰

Susma hakkının kullanılmasında zaman bakımından bir sınırlama yoktur. Şüpheli ve sanık, ifade alma veya sorgu sırasında her zaman bu hakkı kullanabilir. Yine hâkim ve savcının hukuki bilgisini göz önünde bulundurarak kendisini daha iyi anlayabileceklerini düşünen şüphelinin kollukta, ifade alma sırasında sessiz kalmayı tercih etmesi son derece makuldür. Aynı zamanda şüpheli veya sanık yargılama sırasında ortaya çıkan deliller karşısında savunma yapma ihtiyacı hissedebilir. Şüpheli ve sanığın geçici susması için makul sebeplerinin olabileceği göz önünde bulundurularak bu durumun onun aleyhine yorumlanmaması gerekir.

Kısmi Susma

Şüpheli veya sanığın, muhakemenin hangi aşamasında olursa olsun, kendisine sorulan sorulardan bir kısmını yanıtlayıp, bir kısmını yanıtız bırakması, kısmi susmadır. Sanığın kısmen susmasından onun aleyhine bir sonuç çıkarılıp çıkarılamayacağı hususu tartışmalıdır.

Kısmi susmaya bağlanan sonuçlara ilişkin farklı görüşler olmakla birlikte ağırlıklı görüş şüpheli ve sanığa kısmi susma hakkının tanınması yönündedir. Zira kısmi susma hakkı tanınmadığı takdirde şüpheli ve sanık iki seçenek arasında tercih yapmak zorunda kalacaktır; ya tamamen konuşmayı tercih edecek ve cevap vermek istemediği sorular hakkında yalan söyleyecektir. Yalan söyleme durumunda yine maddi gerçeğe ulaşılması zorlaşacak, yalan söylediğinin mahkeme tarafından tespit edilmesi durumunda sanığın beyanlarının güvenilirliği sarsılacaktır.³¹

Değerlendirmede bulunacak organ, kısmi susmayı değerlendirirken, bazı sorulara cevap vermekten kaçınmak için şüpheli ve sanığın çok çeşitli sebeplerinin olabileceğini göz önünde bulundurmalı ve ortada sanık açısından haklı bir susma sebebi olmadığına kanaat getirdikten sonra kısmi susmayı, şüpheli veya sanık aleyhine değerlendirmeyi düşünmelidir.³²

SUSMA HAKKININ KAPSAMI

Susma hakkı sadece beyan delilini mi kapsar?

Fiziksel delillerin tespiti susma hakkını ihlal eder mi?

---

³⁰ Didar ÖZDEMİR, *Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Susma Hakkı*, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi – 2017, s.158.

³¹ Rezzan İTİŞGEN, a.g.e., s. 35.

³² Cumhur ŞAHİN, a.g.e., s.112.

Pozitif düzenlemeler karşısında şüpheli veya sanığın vücudunun muayenesi ve örnek alınmasına katlanmak zorunda olup olmadığı, şüpheli veya sanığın karşı iradesine rağmen, vücudundan muayene yoluyla olaydan geriye kalan izlerle karşılaştırma yapmayı sağlayacak örnekler alınmasının onun susma hakkını ihlal edip etmeyeceği tartışılmış, özellikle tıp alanındaki gelişmeler, suçun delillerinin elde edilmesinde şüpheli ve sanığın konumunu önemli ölçüde değiştirmiştir.

Bir görüş susma hakkının yalnızca sanığın kendisine ve isnat edilen fiile ilişkin olduğunu, kişinin iradesinin baskı altına alınarak kendi beyanıyla delil göstermeye zorlanamayacağını ifade etmekte; diğer görüş ise muayene ve örnek almanın işkenceyi önlemek için getirildiğini bu konuda susmanın kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. AİHM bu konuda sanığın iradesinden bağımsız olarak mevcut bulunan onun iradesiyle hiçbir ilgisi bulunmadan var olan delillerin toplanmasında cebir kullanılabileceğini bunun da adil yargılanma hakkını ihlal etmeyeceği kanısındadır.³³

AİHM bu konudaki görüşünü *Tirado Ortiz ve Lozano Martin / İspanya* kararıyla ortaya koymuştur. Başvuranlar, alkol testi yaptırmayı kabul etmemeleri nedeniyle kuralara uymama suçundan mahkûm edilmelerinin, ceza gerektiren bir suçla suçlanan her kişinin kendini suçlayan ifadeler vermeme hakkına sahip olduğu ilkesini ihlâl ettiğini iddia etmiştir. Ancak mahkeme, kendini suçlamama hakkının, esas olarak, sanık kişinin sessiz kalma, beyanda bulunmama isteğine saygı göstermekle alakalı olduğunu, yasal düzenlemeler çerçevesinde delil elde etme amacıyla uygulanabilecek tedbirleri kapsamayacağını, bu anlamda susma hakkının, izin belgesi ile ele geçirilen belgeler, nefes, kan ve idrar örnekleri ve DNA testi için vücut dokusu gibi sanığın rızasından bağımsız olarak mevcut olan materyallerin cezai yargılamada kullanılmasını kapsamayacağını ortaya koymuştur.³⁴

Jalloh/Almanya davası ise kusturucu bir maddenin zorla verilmesi sonucunda elde edilen delillerin – başvuru tarafından yutulan bir uyuşturucu poşeti – kullanılması ile ilgilidir. Mahkeme susma hakkı ve kendi kendini suçlamama hakkı ile ilgili aşağıdaki beyanlarda bulunmuştur:

---

³³ CENTEL / ZAFER, a.g.e. , s. 276, 277.

³⁴ “Serkan CENGİZ, Fahrettin DEMİRAĞ, Teoman ERGÜL, JEREMY McBride, Durmuş TEZCAN”, *AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA CEZA YARGILAMASI KURUM VE KAVRAMLARI*, Kasım 2008, Ankara, s.136; Gizem Dursun, *Ceza Muhakemesinde Beden Muayenesi ve Vücuttan Örnek Alınması ve Konuya İlişkin AİHM Kararlarının incelenmesi*. D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 2955-2996, s.2989.

Bu davada kullanılan zorlama, elde etmek için normal olarak gerekli zorlama derecesinden tamamen farklıdır. Kan, saç vb. vücuttan parçalar alınması için şüpheli pasif bir şekilde kendi vücut bütünlüğüne küçük bir zarar verilmesine katlanmak zorundadır. Buna karşın başvuru bu davada aranan unsurları kusarak atması için zorlanmıştır; bu durum burnundan bir borunun zorla konulması ve organizmasında patolojik bir rahatsızlığı provoke edecek bir katkı maddesinin yerleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Mahkeme'nin yukarıda belirttiği gibi, bu müdahale şahsın sağlığı için risk oluşturmaktaydı.

Jalloh kararında ifade edilen ilkeler ışığında ve başvurucuların susma hakları ile kendi kendilerini suçlamama haklarının özüne bir müdahale olup olmadığını belirlemek için mahkeme, delil elde etmek için kullanılan zorlamanın niteliğini ve derecesini, prosedür kapsamında ilgili güvencelerin varlığını ve bu şekilde elde edilen delillerin kullanılıp kullanılmayacağını incelemiştir.³⁵

AİHM Funke v. Fransa³⁶ kararında belge ve ticari kayıtları vermeyi reddetme hakkı da susma hakkının kapsamına dâhil olduğunu belirtmiştir. AİHM'in Funke Kararına kaynaklık eden olay, Funke'nin hakkındaki gümrük suçları nedeni ile Fransız mali polisi tarafından, yurtdışındaki malvarlığı/serveti ile ilgili bilgi vermesinin istenmesi ve bu isteğin kişi tarafından yerine getirilmemesi üzerine evinin aranması ve hakkında para cezasına hükmolunmasıdır. Funke söz konusu müdahalenin "Adil Yargılama Hakkı" başlığı ile düzenlenen AİHS'in 6. maddesinin güvence altına aldığı kişinin kendi aleyhinde beyanda bulunmama hakkını ve Sözleşme'nin 8. maddesi ile düzenlenen "Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı'nın" ihlal edildiğini iddia etmiştir ve AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin kişinin sessiz kalma hakkını ve kendisi aleyhinde beyanda bulunmama hakkını içerdiği belirtmiş ve söz konusu müdahalenin Sözleşme'nin 6. maddesini ihlal ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca Mahkeme, herhangi bir mahkeme emrine dayanmaksızın yasal sınırları belirlenmeden yapılan aramanın da Sözleşme'nin 8. maddesini ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

Türk hukukuna bakarsak Anayasa m.38/5'teki "Hiç kimse kendisini veya kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz." ibaresi nedeniyle sanığın, saç teli ve tükürük gibi rahat elde edilebilecek

---

³⁵ O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık Davası (Başvuru numaraları [15809/02](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-116467%22%7D) ve [25624/02](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-116467%22%7D)) <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-116467%22%7D>

³⁶ Funke vs. Fransa davası (Başvuru No: [10828/84](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57809%22%7D)) <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57809%22%7D> (Erişim Tarihi: 27.09.2019)

örnekleri bile vermeye zorlanamayacağı gerektiği ileri sürülmektedir. Zira bu madde suçlayan bir beyanda bulunmayı veya bu yolda delil göstermeye zorlanmayı yasaklamıştır. Fakat CMK. m.75'e göre gerekli şartlar gerçekleştiğinde şüpheli veya sanığın vücudundan delil elde edilmesi mümkündür. Üstelik 25832 sayılı Ceza Muhakemesinde Beden Muayenesi, Genetik İncelemeler ve Fizik Kimliğinin Tespiti Hakkında Yönetmelik m.18'e göre mevzuatta aranan tüm koşulların gerçekleşmiş olmasına ve şüpheli, sanık veya diğer kişilerin bu konuda aydınlatılmış olmalarına rağmen muayene yapılmasına ya da örnek alınmasına rıza vermemeleri halinde, kararın infazı için ilgilinin muayenesini ve vücudundan örnek alınmasını sağlamak üzere ilgili cumhuriyet başsavcılığınca gerekli önlemler alınır. Bu nedenle şüpheli veya sanığın susma hakkı ve kendini suçlamaya zorlanma yasağına dayanarak beden muayenesini ya da vücudundan örnek alınmasını reddetmesi mümkün değildir.

Bu konudaki önemli tartışmalardan biri de Karayolları Trafik Kanunu'nun 48. Maddesinin dokuzuncu fıkrasıdır. Maddeye göre; "*Uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılıp kullanılmadığı ya da alkolün kandaki miktarını tespit amacıyla, kollukça teknik cihazlar kullanılmasını kabul etmeyen sürücülere 2000 Türk Lirası idari para cezası verilir ve sürücü belgesi iki yıl süreyle geri alınır.*" Bu hükmün anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla AYM' de iptal davası açılmış ve AYM bu hükmün anayasanın 38. Maddesi ile nemo tenetur yani kişinin kendini suçlamaya zorlanmaması ilkesine aykırı olmadığı sonucuna varmıştır.³⁷

SUSMA HAKKININ TARİHSEL GELİŞİM

Susma hakkının tarihsel gelişim sürecine baktığımızda, bu hak sanığın bir yargılama nesnesi olmaktan sıyrılıp, yargılamanın öznesi olmaya başlamasıyla karşımıza çıkmaktadır.

Yargılama hukukunun gelişimi sürecinde bugüne değin üç sistemle karşılaşırız; İtham, tahkik ve iş birliği usulleri.

Sanık açısından bu sistemlere baktığımızda: "İtham Sistemi'nin geçerli olduğu ilk çağlarda, işlenen bir suç nedeniyle devletin ceza verebilmesi, suçtan zarar görenin veya halktan birisinin bunu dava etmesine bağlıydı. İtham sisteminde, halka açık ve sözlü muhakeme usulü uygulanmaktaydı. Deliller, davacı ve sanığın huzurunda sunularak tartışılırdı. Eğer deliller tam değilse ve bazı karineler varsa, sanığa masum olduğuna

---

³⁷ AYM 24.11.2014 tarih ve 2014/ 178 E., 2014/178 K. sayılı kararı. 04.03. 2015 tarih ve 29285 sayılı Resmi Gazete.

dair “temizleyici yemin” denilen yemin teklif edilirdi ya da “ordalies” adı verilen ilahi imtihan yöntemlerine başvurulurdu. Sanığın kızgın demiri tutarak dokuz adım yürümek zorunda bırakılması, çarpmıha gerilmesi, kaynar su delili ve dövüşte düşmanın yenilgiye uğratılması, Franklarda uygulanan bu imtihanlardandı. Kendisine yapılan bu işkencelere dayanan kişi, Tanrı ve dolayısıyla insan gözünde suçsuz sayılır ve cezadan kurtulurdu.

Tahkik sisteminde muhakeme usulü; gizli, yazılı ve gıyabi idi. Bu sistemde, hâkim, tarafların delilleri ile yetinmeyerek, re’sen delilleri kendisi araştırırdı. Tahkik sisteminde, vicdani kanaat değil, kanuni delil usulü geçerli idi. Hangi suçun, hangi tür delillerle ispat edileceğinin önceden belirlendiği ve ispat hususunda başka delil kabul edilmediğinden, kanunen belirlenenlerin dışındaki delillerin yargılamada kullanılmadığı kanuni delil döneminde, delil elde etme ve değerlendirme faaliyetine sınırlamalar getirilmişti. Deliller arasında basit bile olsa hiyerarşinin doğmaya başladığı kanuni delil döneminde, işkence ile elde edilen ikrar, bu hiyerarşik sıranın başında gelmektedir.³⁸

İş birliği sisteminde iddia, müdafaa ve yargılama makamları birlikte çalışırlar. Hüküm elbirliği ile verilir. Bu sistem 1789 Fransız İhtilali ile tahkik sistemine tepki olarak ortaya çıkmıştır. İş birliği sisteminde; hâkim işe kendisi el koyamaz, savcının davayı hâkimin önüne getirmesi gerekir. Hâkim delillerle bağlı değildir. İş birliği muhakemenin safhasına göre değişir. Sanığın hakları, kişiliği vardır.³⁹ Susma hakkı da bu haklardan biridir.

MUKAYESELİ HUKUKTA SUSMA HAKKI

İngiltere

Common law susma hakkının kaynağıdır. Zira sanığa susma hakkı ilk defa İngiliz Özgürlükçülüğünün “köşe taşı” olarak nitelendirilen Magna Carta Libertatum’da (Büyük Özgürlük Fermanı’nda) verilmişti.

15. yüzyılda kurulan ve tarihin kötü şöhretli mahkemelerinden olan “Star Chamber Mahkemesi” yönetici ve yargıçlardan oluşan hem adli hem de idari karakterli bir yapıya sahip olmakla yargılaması da yapısı kadar belirsiz olup, yetkileri de sınırsızdı. Eğer kral isterse, bütün suçlara ilişkin davalar burada görülür ve karara bağlanırdı.

³⁸ Aysun ALTUNKAŞ, a.g.e., s. 30,31.

³⁹ KUNTER/ YENİSEY, *MUHAKEME HUKUKU DALI OLARAK CEZA MUHAKEMESİ HUKUKU*, Kasım- 2005, İstanbul, s.15.

Yargılama usulü teamül hukuk kurallarına (Common Law) uygun olmayıp, uyguladığı usul baskıcı idi. Söylenti üzerine işleme başlanır. Bütün işkence metotları uygulanır, ölüm cezası dışında bütün cezalar verilirdi. Bu mahkemelerin uyguladığı en anlaşılmasız usul; sanık hakkında herhangi bir suçlama ileri sürülmeden, işlediği suç hakkında bilgilendirilmeden ceza tehdidi altında sanığa yemin verdirilerek sorgulanmasıydı.

1637 yılında Lilburn'un halkı yönetime karşı kışkırtan bir kitap yayımladığı gerekçesiyle tutuklanıp bu mahkeme önüne çıkarılması, susma hakkı konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Onun düşünce ve düşüncüyü açıklama, basın, vicdan ve diğer hürriyetleri savunması, Star Chamber Mahkemesinde yargılanmasına yol açmıştır. Lilburn mahkemede açıkça neyle suçlandığı hakkında bilgilendirilene kadar sorulara cevap vermeyi reddetmiştir. Bu olay, ceza yargılaması açısından tarihin bize naklettiği, susma hakkının kullanılması ile ilgili ilk olaydır.⁴⁰

Tarihsel olarak susma hakkının başladığı ülke olan İngiltere, daha sonraları bu hakkın düzenleme ve uygulama alanını çeşitli sapma ve istisnalarla son derece daraltmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri

Amerikan Sistemi içerisinde konuya açıklık getiren ve ışık tutan mahkeme içtihatlarından en ünlüsü, Arizona Eyalet Mahkemesi'nin 1966 yılında vermiş olduğu ve yargılanan şahsın ismiyle –Ernesto Miranda– bilinen, Miranda/ Miranda- Arizona (1966)⁴¹ kararıdır.

Davaya konu olayda; 1963 Mart ayında Arizona'da adam kaçırma ve cinsel saldırı suçlarını işlediği iddiası ile yakalanan Ernesto Miranda polis merkezine götürülmüş, mağdur tarafından teşhis edildikten sonra sorgu odasına alınmıştır. Miranda'ya sorgudan önce hakları bildirilmemiş ve bir avukatın hukuki yardımından faydalanması da sağlanmamıştır. İki saat sonra Miranda'nın sorgusunu yapanlar, onun tarafından imzalanmış “bütün yasal haklarımı biliyorum, yaptığım her türlü açıklamanın aleyhime kullanılabileceğini anlıyorum” ibaresi bulunan yazılı bir itirafla odadan çıkmışlardır. Yargılama sırasında Miranda'nın müdafisi Alvin Moore'un itirafla delil olarak kullanılmasına yönelik itirazları reddedilmiş ve Miranda, adam kaçırma ve tecavüz suçlarından 20 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

---

⁴⁰ Yüksel ERDOĞAN, Fatma YÜCEL BEYAZTAŞ, *CEZA YARGILAMASI HUKUKUNDA SUSMA HAKKI*.

⁴¹ Miranda v. Arizona 384 U.S. 436 (1966) Rezzan İTİŞGEN, a.g.e. s.172.

Temyiz sonrası dava yüksek mahkemeye gelerek, mahkeme 1966 yılında anayasanın 5. Maddesini yorumlayarak tarihi kararını vermiştir. Yüksek mahkemenin bu kararına göre; “*Ceza soruşturmasında kişilere getirilen sınırlamalar Federal Anayasaya uygun olmalıdır. Sanık susma hakkına sahiptir, soruşturma makamlarının sanığa haklarını hatırlatması gerekir. Eğer sanığa hakları hatırlanmamışsa veya sanık haklarını anlayamamışsa elde edilen itiraf yasal bir delil olarak kabul edilemez.*”⁴²

Bu karardan tarihe “*Miranda Uyarıları*” olarak geçen ve ifade ve sorgu sırasında şüpheli ve sanığa bildirilmesi gereken şu kurallar ortaya çıkmıştır:

1. Sessiz kalma hakkınız vardır.
2. Söyleyeceğiniz her şey mahkemede aleyhinize kullanılabilir.
3. Herhangi bir soruya cevap vermeden önce müdafî ile konuşma hakkınız vardır ve soruları cevaplarken müdafî yanınızda bulunabilir.
4. Eğer bir avukat tutamıyorsanız ve dilerseniz, size bir müdafî tayin edilecektir
5. İfade esnasında herhangi bir anda, soruları öncesinde veya sonrasında susma hakkınızı ve müdafiden yararlanma hakkını kullanabilirsiniz.⁴³

Genel olarak kişi, susma hakkı kapsamında iki seçenektten birini tercih edebilir; biri bu haktan feragat etmek, diğeri ise kendi aleyhine olabilecek delilleri ileri sürmekten kaçınmaktır. Amerikan hukukunda ise bunlara ek olarak üçüncü bir seçenek daha bulunmaktadır. Gerçeğe ulaşmak için gerekli görülürse, susma hakkından feragat etmemiş şüpheli, sanık veya tanığa bağışıklık tanınarak konuşması sağlanmakta fakat bağışıklık kapsamına giren ifadeleri kendi aleyhine herhangi bir ceza davasında kullanılmamaktadır.⁴⁴

Almanya

Susma hakkının izine ilk olarak 1849 tarihli, Ceza Muhakemesi Kanunu’nda rastlanılan Almanya’da, bu yasa ile şüpheli veya sanığa, kendisine yöneltilen sorulara cevap vermek veya açıklamada bulunmak zorunda olmadığına hatırlatılması öngörülmekteydi. Ancak 1877 tarihli İmparatorluk Ceza Muhakemesi Kanunu’nda açıkça belirtilmemiş olan susma hakkı, kanunun 136.maddesinin “*suçlama hakkında bir şey söylemek isteyip istemediğinin*” şüpheli veya sanıktan sorulması düzenlemesinden çıkartılabilmektedir.

---

⁴² Yüksel ERDOĞAN, Fatma YÜCEL BEYAZTAŞ, a.g.e.

⁴³ Sinan KOCAOĞLU, a.g.e. , s.35.

⁴⁴ Rezzan İTİŞGEN, a.g.e. , s.22.

Almanya’da susma hakkı konusundaki açıklık, ancak 1950 tarihli birleştirme yasasıyla getirilen Alman CMUK madde136/a ile sağlanmış; cebir, ikrah veya yasadışı çıkar vaadi yoluyla elde edilen ifadelerin, şüpheli veya sanığın rızası bulunsa dahi değerlendirilemeyeceği öngörülmüştür. Öte yandan 19.12.1964 tarihinde, yasaya eklenen 163a/III ve IV ile, şüpheli veya sanığa, “isnat hakkında açıklamada bulunma veya olay hakkında ifade vermede” serbest olduğu söylenerek, susma hakkı konusunda uyarılmaktadır.

Kaynak kanun olan Alman Ceza Kanunu 136. Maddesinde: “*İlk defa sorguya çekilen sanığa, sorgunun başlangıcında kendisine isnat edilen suç ve söz konusu olan ceza hükümleri açıklanmalıdır. Sanığa isnat hakkında hiçbir şey söylenmemesinin veya olay hakkında açıklamada bulunmamasının... yasal hakkı olduğu söylenmelidir, uyarılmaktadır. Sanığa kendisi hakkında mevcut olan şüphe nedenlerini ortadan kaldıracı ve lehine olan olayları ileri sürme olanağı verilmelidir.*” denilmekte ve sanık razı olsa bile kendisine karşı zor kullanılamayacağı, konuşmasını sağlamak için ilaç verilemeyeceği belirtilmektedir.⁴⁵

Öte yandan yine Alman CMUK madde 243/IV/1 anlamında, şüpheli veya sanığa soruşturma aşamasında hakları düzenli olarak öğretilmiş olsa dahi, kovuşturma aşamasında, şüpheli veya sanığın, susma hakkı konusunda yeniden bilgilendirilmesi gerekmektedir.⁴⁶

İSLAM HUKUKU’NDA SUSMA HAKKI

İslam hukukunda sanığa adalet hakkı, adil yargılanma hakkı, otoritenin baskı ve işkencesine karşı korunma hakkı ve susma hakkı gibi haklar tanınmıştır.

İslam hukukuna göre susma hakkı köklü ve fitri bir haktır. Çünkü sanık, kendisine yöneltilen töhmeti reddetmek için konuşabileceği gibi susmasının kendisi için daha yararlı olduğuna inandığı takdirde susabilir de. Çünkü sanık konuşmaya zorlanamaz, suçsuzluğunu ispat etmekle yükümlü tutulmaz.

İslam fikhî sanığın hâkim önünde konuşup konuşmama hürriyetini ona tam olarak tanımıştır. Fakihler bunun için şu ayeti delil getirmişlerdir: “*Kim iman ettikten sonra Allah’i inkâr ederse – kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka- fakat*

---

⁴⁵ Ali YILDIRIM, *Sanığın Susma Hakkı*, Ankara Barosu Dergisi, 1988/ 5-6, s.689

⁴⁶ Aysun ALTUNKAŞ, a.g.e., s.40.

kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlardır; onlar için büyük bir azap vardır.”

Fıkıhçılar buna dair sünnetten de şu hadisi delil olarak zikretmişlerdir. *“Benim ümmetimden, yanılma, unutmama ve zorlanarak yaptıkları şeylerin sorumluluğu kaldırılmıştır.”*

Hz. Ali, Resulullah (s.a.v.)' tan şunu rivayet etmiştir. *“Beladan(işkenceden) sonra itirafta bulunan kimseye had eczası yoktur.”* Yine rivayete göre Hz. Ali şöyle söylemiştir. *“Tek başına alındığında veya hapsedildiğinde yahut korkutulduğunda itiraf eden kimseye had cezası uygulanmaz.”*

Sanığın konuşmaktan kaçınma hakkı yalnızca onun kendi isteği ile sınırlı değildir, bilakis şayet susmayı seçerse onun bu suskunluğunu aleyhine bir karine olarak da görmemek gerekir. Kendisine yöneltilen ithamla yüzleşmek durumunda sorulara cevap vermekten kaçınan sanığı susmaya yönelten şey, kendisine yöneltilen töhmet karşısında şoka girmesi, afallaması, ciddiye almaması veya ilgilenmemesi olabileceği gibi suçu ikrar etmesi de olabilir. Sanığı bunun dışında susmaya yönlendiren başka etmenler de bulunabilir. Bu etmenler sanığı kendisine isnat edilen suçu işlememiş olması ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu sebeple susma yoluna başvuran sanığı, bu susmasına dayanarak suçlayıcı bir hüküm vermek sanığa haksızlık etmek anlamına gelebilir.

Fakihler de ceza davasında sanığın susmasının hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şu görüşü ileri sürmüştür. *“Hâkim, (kendisine sorulan soruya) cevap verinceye kadar sanığı hapsedebilir; çünkü her davacı davalının cevap vermesini isteme hakkına sahiptir.”*

Diğer bir eğilim ise sanığın susmasının inkârdan çok ikrara yakın olduğunu belirtir. Çünkü itham edildiği halde susan kişinin susması, kendisine yönelik olarak def etmediği ithamı inkâr ettiği anlamına gelmez. Çünkü İslam hukukunda her ne kadar *“susana kimseye bir söz isnat edilmez”* şeklindeki genel kural benimsenmiş olsa da burada şu şekilde ifade edilebilecek bir başka genel kural da vardır: *“Konuşmaya ihtiyaç bulunan her yerde susmak, kabul etme veya ikrar anlamına gelir.”*

Bir diğer grup ise şu görüşü benimsemiştir: Hâkim böyle bir durumda davalıya *“sana sorulan soruya cevap ver, aksi takdirde seni yemin etmekten kaçınmış sayarım ve yemin etme hakkını davacıya tanırım”* der. Davalı buna rağmen konuşmamakta ısrar ederse hâkim ona yeminden kaçınan kişiye ilişkin hükümleri uygular, davacıya yemin ettirdikten sonra onun lehine hükmeder.

El- Mebcut adlı eserinde İmam Serahsi şöyle demiştir: “*Hasım (davalı) hâkime ikrar da inkâr da etmiyorum derse Ebu Hanife 'ye göre hâkim onu buna zorlayamaz. Bu durumda davacıyı şahitleriyle birlikte çağırır.*”

İbn Ebi Leyla şöyle demiştir: “*Ben, o kişi ikrar veya inkârda bulununcaya kadar kendisini salmam; çünkü onun cevap verme yükümlülüğü vardır. Gücü yettiği halde yapması gereken şeyden kaçınırsa hâkim onu yerine getirmesi için kendini hapis cezasıyla zorlar.*”

Fıkıh Ansiklopedisinde şöyle denilmiştir: “*Sahnun- ve bir rivayete göre Eşheb- şöyle demiştir: Davalı, mahkemede 'ben (hakkımdaki suçlamayı) ikrar da inkar da etmiyorum' dediğinde şayet inadında ısrar eder ve davacının da delili olmazsa hâkimin davalıyı hapsedme ve tedip etme hakkı vardır.*” Şafii de bu yönde görüş belirtmiştir.

Şemseddin es-Serahsi şöyle demiştir: “*Davalılar yemin etmekten kaçındıklarında yemin edinceye kadar hapsedilirler; çünkü kasame uygulamasında dinin cana verdiği önemi göstermek adına (töhmetsizce bulunanlar tarafından edilmesi istenen) yeminler, doğrudan elde edilmesi amaçlanan bir haktır. Doğrudan bir hak ile yükümlü olan kimsenin bunu yerine getirirken başkasına vekâlet vermesi söz konusu olmaz. Bunun yerine getirmekten kaçındığında ifayı gerçekleştirinceye kadar hapsedilir. Lian işleminde söylenmesi gereken kelimeler de böyledir.*”

Konuya ilgili dördüncü bir görüş ise şunları söyler: “*Sanığın susması durumunda hâkim davanın şartları ve ilgili durumları göz önünde bulundurarak takdir yetkisini kullanır. Çünkü davalıyı yeminden kaçınmış sayabileceği gibi davacıyı davasını ispatla yükümlü tutmayı da uygun görebilir.*”

Son görüş adalete daha yakındır: çünkü cezaya ilişkin konularda dikkate alınması gereken, kendisine sunulan delillere binaen hâkimde oluşacak kanaattir. Bir ceza davasında, kendisine sunulan diğer unsurlara göre sonuçları çıkaracak olan kişi ceza hâkimidir. Bu görüşün İslam fikhında yerleşik olan şu kurallara dayandırılmaktadır:

1. “Susan bir kimseye bir söz isnat edilemez. Ancak açıklama yapılması gereken yerde susmak beyan kabul edilir” kuralı

Fıkıhtaki genel kurala göre susan bir kimseye herhangi bir söz edilemez. Sorgulama esnasında kendisine yöneltilen sorulara karşı susma yoluna başvuran sanığa da herhangi bir söz isnat edilemez. Buna göre İslam fikhında davacının susması, kendisine nispet edilen şeyi kabul ettiği anlamına gelmediği gibi ceza davalarında susmak ikrar

anlamına gelmez, hatta ahval-i şahsiye gibi medeni yargılama alanında da durum böyledir. Sanık, suçluluğu ispat edilinceye kadar suçsuzdur. Davacı davasını delille ispat etmek zorundadır. Sanık, suçluluğunu ispatla yükümlü değildir. Sanıktan, kendisine yöneltilen ithamı reddetmesi için delil getirmesi talep edilemez; çünkü ispat yükümlülüğü savcılık makamının üzerindedir.

2. “Had cezalarının şüpheli durumlarda düşmesi” kuralı

“Had cezalarının şüpheli durumlarda düşmesi” kuralı her ne kadar had cezaları ile ilgili olsa da aslında bu kural İslam fihhında adaletin genel ilkelerindedir ve bu kuralı sanığın susması durumunda da işletmek mümkündür. Bu kuralın şer’i dayanağı “*had cezalarını şüpheli durumlarda düşürün!*” genel hadisidir. Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*İmkân bulduğunuz ölçüde had cezalarını def edin!*” Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre Resullullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. “*Gücünüz ölçüsünde Müslümanlardan had cezalarını def edin. Bir çıkış yolu varsa (sanığı) salın. Devlet başkanının af konusunda yanılması, cezalandırma konusunda yanılmasından daha iyidir.*”

İslam hukukunda ispat konusundaki genel kurala göre delil getirmek, davacının, (davacı delil getirmediğinde) yemin etmek de inkar edenin yükümlülüğüdür. Bu sebeple Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*delil getirmek davacının, yemin etmek de davacının yükümlülüğüdür.*” Son olarak sanığa insanca muamele edilmesi hakkını hatırlamamız gerekir. Nitekim bu konu, hanif olan dinimizde yaygın bir şekilde yer almaktadır. Müslim’in sahihinde Ebu Hureyre’den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Her bir Müslüman’ın canı, malı ve ırzı diğer Müslüman’a haramdır.*”

Sanığın diğer bir hakkı da kendisine yöneltilen töhmeti bilmektir. Hatta ilim ehlerinden pek çok kişi onun, hakkın hangi sebeple kendisi üzerine gerekli olduğunu bilme hakkı bulunduğunu söylemişlerdir.⁴⁷

---

⁴⁷ Ahmed El TERK, *İslam Ceza Hukukunda ve Modern Kanunlarda Sanığın Susma Hakkı*, İslam Ceza Hukuku (Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı CİLT 2) s. 422- 437

ULUSLARARASI METİNLERDE SUSMA HAKKI

Uluslararası düzenlemelerde çoğu zaman susma hakkı ifadesini göremesek de çeşitli hükümlerin kapsamına sokulabildiğini ve dolaylı da olsa koruma altına alınmaya çalışıldığını görebiliriz.

Uluslararası düzenlemelerden ilkinde yani (1789) İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde masumluk karinesi getirilmiştir. Kişi, suçluluğu sabit olana kadar masumsa susma hakkına da sahiptir.

***Madde IX-** Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılmalıdır.*

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de masumiyet karinesinin yanı sıra hiç kimse işkence, zalimane, insanlık dışı, onur kırıcı uygulamalara tabi tutulamaz denmektedir

***Madde 5-** Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.*

***Madde 11-** 1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.*

Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Sözleşme’de kişiden doğrudan veya dolaylı bir kanıt veya itiraf elde etmek için hareket yapılması yasaklanmıştır.

Yine Birleşmiş Milletler’in Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 14. maddesinin 3. fıkrasının g bendine göre de “Hiç kimse kendi aleyhine tanıklık etmeye ya da suçluluğunu itirafa zorlanamaz.” Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin aksine susma hakkı BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nde açık olarak ifade edilmiştir.

***7. Madde- İşkence yasağı** -Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz. Ayrıca hiç kimse, serbest iradesi olmadan tıbbi veya bilimsel bir deneye tabi tutulamaz.*

14. Madde- Adil yargılanma hakkı

2. Hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimse, hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılma hakkına sahiptir.

3. *Hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimsenin bu isnadın karara başlanmasında, tam bir eşitlik içinde asgari şu haklara sahiptir:*

...

g) Kendisini suçlandırıcı tanıklık yapmaya veya bir suçu itirafa zorlanmama.

“Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü “ne göre şüpheli ve sanıkların, kendilerine yüklenen suçu öğrenme, susma ve kendini suçlamama hakkı bulunmaktadır. Şüpheli ve sanıkların bu hakkı statüde kovuşturma ve soruşturma aşamasına göre ayrı ayrı maddelerde düzenlenmiştir. Susma ve kendini suçlamama hakkı Roma Statüsü “nün 55. maddesinde düzenlenmiştir.

Madde 55- Şahısların soruşturma esnasındaki hakları

1. Bu Tüzük çerçevesinde yürütülen bir soruşturmada, herhangi bir şahıs:

(a) Kendisini suçlamaya veya suç ikrarında bulunmaya zorlanamaz,

(b) Baskıya, zorlamaya, tehdide, işkenceye veya diğer insanlık dışı, zalimane veya alçaltıcı muameleye ve cezaya tabi tutulamaz.

(c) İyi konuştuğu ve bütünüyle anladığı bir dilden başka bir dilde sorgulanmakta ise, ücretsiz olarak ehil bir tercüman yardımı alır ve bu tercümelemler doğruluk ve dürüstlük gereklerini karşılayacak şekilde yapılır.

(d) Keyfi tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz; tüzükte kararlaştırılan yasal prosedürlere uygun şekilde ve tüzükte öngörülen sebepler hariç olmak üzere özgürlüğünden mahrum bırakılamaz.

2. Herhangi bir şahsın Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suç işlediğine dair bir kanaat mevcutsa ve bu şahıs ya Savcı ya da bu tüzüğün 9. Bölümü uyarınca yapılan talep üzerine ulusal makamlar tarafından sorgulanıyorsa, söz konusu şahıs sorgulanmadan önce bilgisine sunulacak aşağıdaki haklara sahiptir:

(a) Mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçu işlediğine dair kanaat oluştuğunun, sorgudan önce kendisine bildirilmesi;

(b) Sessiz kalmasının suçlu veya masum olduğuna karine teşkil etmemesi sessiz kalma hakkı;

Bu maddeye göre, soruşturma aşamasında şüphelilerin kovuşturma aşamasında ise sanıkların, susma hakkı bulunmaktadır. Statünün düzenlemesi ile hiç kimsenin kendi aleyhine delil vermeye ve suçunu itirafa zorlanamaması garanti altına alınmıştır. Yine 55. madde uyarınca, şüpheli veya sanığın susması, onun suçluluk veya masumiyetine karar verilmesi bakımından dikkate alınmayacaktır.

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NDE SUSMA HAKKI

AİHS'de susma hakkı ayrı bir hak olarak özellikle zikredilmemişse de doktrin ve uygulama tarafında özellikle AİHM içtihatlarıyla AİHS 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı kapsamına dâhil edilmeye çalışılmıştır. Yani hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, ceza yargılamasında, kendi mahkûmiyetine yardımcı olmama başka bir deyişle kendi aleyhine beyan ve delil vermeye zorlanmama hakkını da içermektedir. Bu nedendir ki, kişinin kendi kendini suçlayıcı bir duruma düşmemesini sağlamak için, susma ve kendini suçlamama hakkı korunmaktadır.

AİHM susma hakkının suçsuzluk karinesiyle bağlantılı olduğunu kabul etmekle birlikte ondan bağımsız olarak AİHM m. 6/1 kapsamında değerlendirilmektedir. AİHM çeşitli kararlarında, susma hakkının soruşturma ve kovuşturma makamlarının sanığın iradesine aykırı olmaksızın, hukuka uygun elde edilen delillere dayanarak suçu ispatlaması gerektiğini ve bu durumun da suçsuzluk karinesi ile yakından bağlantılı olduğunu belirtir.

AİHM, delillerin değerlendirilmesinin esasen iç hukuk tarafından düzenlendiğini ve bu çerçevede derlenen delillerin ilke olarak ulusal mahkemeler tarafından değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatır. AİHM'in AİHS bağlamında üstlendiği sorumluluk, delil unsurlarının değerlendirme yöntemi de dâhil olmak üzere davanın bir bütün olarak hakkaniyete uygun olarak görülüp görülmediğini tespit etmektir.⁴⁸

Susma hakkı her ne kadar sözleşmede ayrı bir hak olarak düzenlenmemiş olsa da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarıyla şekil almış, belli sınırlar içerisine oturtulmuştur.

AİHM, *Saunders-Birleşik Krallık* davasında, susma ve kendini suçlamama hakkını şu şekilde açıklamıştır:

“...Sözleşmenin 6. maddesinde özellikle belirtilmemiş ise de susma hakkı ve kendini suçlamama hakkı, sözleşmenin 6. maddesindeki adil yargılanma kavramının esasını

---

⁴⁸ “*Edwards İngiltere*, 16 Aralık 1992 tarihli karar.” Rezzan İTİŞGEN, a.g.e.

*oluşturan ve uluslararası standartlarda genel olarak kabul edilen hakların özünde bulunmaktadır. Bu hakların amaçları arasında, sanığın yetkililerin uygun olmayan zorlamalarına karşı korunması yoluyla adaletin gerçekleşmesindeki hataları önlemek ve 6. maddesinin hedeflerini yerine getirmek bulunmaktadır.*⁴⁹

Mahkemeye göre, susma hakkı mutlak değildir, sanığın susmasından dolayı aleyhine sonuçlar çıkarılması halinde, adil yargılama hakkının ihlal edilip edilmediği davanın bütün koşullarına göre değerlendirilmelidir.

AİHM içtihatlarından çıkarılan sonuçlar;

1. Şüpheli veya sanığın susma hakkının mutlak olmadığı,

AİHM'in adil yargılamanın bir unsuru olan susma hakkı konusundaki içtihatlarına göre, AİHS m.6/1 ile garanti altına alınan susma hakkı mutlak bir koruma sağlamaz. Sanığın susmasının kendisi aleyhine yorumlanmasının AİHS m.6'da yer alan susma hakkını ihlal edip etmediğinin değerlendirmesinde davadaki tüm koşullar dikkate alınır. Bunlar susmanın aleyhe yorumlandığı durumlar, ulusal yargının bu delilin değerlendirmesine tanıdığı ağırlık, delil elde etmek için kullanılan zorlamanın niteliği ve şiddeti, yargılamadaki ilgili güvencelerin varlığı susma hakkının ihlali suretiyle elde edilen materyalin kullanımınıdır.

2. Şüpheli veya sanığın bir ceza tehdidi ile konuşturulması mümkün olmakla birlikte, susmasından onun aleyhine sonuçlar çıkarılacağı konusunda uyarılmasının mümkün olduğu;

AİHM, *John Murray-Birleşik Krallık* davasında bu konuya ilişkin değerlendirmede bulunmuştur. IRA terör örgütü üyesi olan başvurucu, örgüt üyesi diğer bir kişinin polise bilgi verme şüphesi ile haksız yere hapsedilmesine yardım ve yataklık etmekten yargılanarak mahkûm olmuştur. Başvurucu ne polis sorgusunda ne de mahkemede sorulan sorulara cevap vermemiştir. Başvurucu, sorulara cevap vermeyişinden mahkemenin sonuç çıkardığını, ispat yükünün savcılık makamından kendisine geçirildiğini, bu nedenle kendisi aleyhine ifade vermeye zorlandığını ifade ederek şikâyetçi olmuştur. Mahkemeye göre, milli mahkeme sanığın sadece susması nedeniyle suçlu olduğu sonucuna varamaz. Sanığın aleyhinde olan deliller bir açıklama gerektiriyorsa; bu açıklamanın yapılmaması halinde, sağduyu sınırları dâhilinde sanığın suçlu olduğu yönünde bir

---

⁴⁹ “*Saunders v Birleşik Krallık*, 17.12.1996.” [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58009%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58009%22]}) (Erişim Tarihi: 28.09.2019)

sonuç çıkarılabilir. Buna karşılık, savcılığın iddiasına ilişkin delil güçlü değil ise sanığın açıklama yapmaması suçluluğun tespitine gerekçe olamaz. Mahkeme, olayın şartlarını değerlendirerek, başvuruçunun doğrudan ceza tehdidi altında kalmadığını, başvuruçunun hiçbir şekilde açıklama yapmamasından sonuç çıkarılmasını makul bularak hakkaniyete uygun yargılamanın ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁵⁰

3. Savcılığın sunduğu güçlü ve açıklanmaya muhtaç deliller olmasına rağmen, sanık susmaya devam ediyorsa bu delillerin değerlendirilmesi aşamasında sanığın suçlu olduğu izlenimine ulaşılabilmesi;

Örneğin, AİHM Telfner -Avusturya⁵¹ davasında sanığın suskunluğundan sonuçlar çıkarmaya, Avusturya’da olduğu gibi vicdani delil sistemini kabul eden ülkelerde izin verilebileceğini belirtmiştir. Fakat bunun için sanığa sunulan delillerin, ondan bir açıklama yapmasını gerektirecek durumda olması gerekmektedir. Aksi takdirde, yani kendisine karşı ilk bakışta ikna edici deliller sunamamış olmalarına rağmen kişinin bir açıklama yapmasını gerekli kılmak, mahkemelerin ispat yükünü iddia makamından savunmaya aktarması anlamına gelecektir. Bu durumda suçsuzluk karinesine aykırıdır. Sanığın sadece susması veya sorulara cevap ya da kendi aleyhine delil vermeyi reddi mahkûmiyetin temelini teşkil etmez. Fakat sanığın açıklama yapması gereken durumlarda susması savcılık tarafından delillerin ikna ediciliğinde dikkate alınabilir.

4. Şüpheli veya sanığın susmasının onun mahkûmiyetinin tek dayanağı olmayacağı, mahkûmiyet kararının başka delillerle de desteklenmesi gerektiği;

Bu kural Averill v. Birleşik Krallık Davası’nda şu şekilde uygulanmıştır. Maskeli iki kişinin bir otobüsü çalarak Garvagh’a giderken iki kişiyi öldürmeleri olayında maskeler ve eldivenlerin otomobilde bulunmaları üzerine şikâyetçi Bay Averill kasten adam öldürme şüphesi ile tutuklanır. Bay Averill’de maskenin yüzünde bıraktığı izler ve eldivenler bulunur. Bay Averill susmasından negatif bir sonuç çıkarılacağı konusunda bilgilendirilmesine rağmen ilk 36 saatlik sorgulama esnasında hiçbir açıklamada bulunmaz. Daha sonra şapka ve eldivenleri koyun kırılması dolayısıyla taşındığını söyler. Hâkim önceki susmasından negatif sonuç çıkarmıştır. AİHM tüm şartların yeniden dikkate alınması konusu üzerinde ısrarla durmuş ve bir mahkûmiyetin yalnızca susmaya dayan-

---

⁵⁰ “John Murray-Birleşik Krallık davası, 08.02.1996, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-57980"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{). (Erişim Tarihi: 28.09.2019)

⁵¹ “Telfner v. Avusturya”, (Başvuru No. 33501/96) Karar Tarihi 20.03.2001. Rezzan İTİŞGEN a.g.e.

dırılmayacağını belirtmiştir. Ancak somut olayda susmaya dayanan negatif çıkarsamalar çok sayıda başka deliller ile desteklendiği için adil yargılanma hakkının ihlalini oluşturmadıkları kabul edilmiştir.⁵²

5. Susma hakkını kullanan sanığın mahkûmiyetine hükmedilmesi durumunda, mahkemenin gerekçelerinin detaylı olması gerektiği, sanığın bu konuda yeterince aydınlatılmış olması ve kararın bir üst mahkeme tarafından tekrar incelenmesi gibi güvencelerin bulunması gerektiği belirtilmiştir.⁵³

AİHM AİHS'in 6. maddesinin kişinin adil yargılanmanın belli güvencelerinden, kendi isteği ile açıkça veya zımnen vazgeçmesini engellemediğini söyler.⁵⁴ Ancak, bir haktan vazgeçmenin AİHS bağlamında kabul edilebilir olması için, kişinin bu haktan vazgeçtiği tartışmasız bir şekilde tespit edilmeli ve bu haktan vazgeçmesine mütenasip asgari güvenceler sağlanmalıdır (bkz. *Poitrimol – Fransa*, A Serisi no. 277-A). Ayrıca bu durum kamu yararına aykırı olmamalıdır. AİHM ayrıca bir sanığın AİHS'nin 6. maddesine dayalı önemli bir haktan tutumu vasıtasıyla, zımnen vazgeçtiğinin söylenebilmesi için, haktan vazgeçmesinin sonuçlarını makul olarak öngörebileceğinin ortaya konulması gerektiğine işaret etmektedir.⁵⁵

TÜRK HUKUKUNDA SUSMA HAKKI

Susma hakkının Türk hukukundaki tarihsel gelişim sürecine baktığımızda; her ne kadar açıkça dile getirilmese de şüpheli veya sanığın beyanını elde etmede tarih boyunca en çok başvurulan yöntem olan işkencenin getirilen düzenlemeler ile yasaklanmasıyla güvence altına alındığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesinde sadece hırsızlık suçu için işkence yapılabileceğinden bahsedilmiştir.⁵⁶ Tanzimat⁵⁷ ve Islahat Fermanı'nda⁵⁸ işkence yasaklanmıştır.

---

⁵² “Averill v. Birleşik Krallık”, (Başvuru No. 36408/97) Karar Tarihi 06.06.2000. Rezzan İTİŞGEN, a.g.e.

⁵³ Rasih Feridun SENCER, *Adil Yargılanma Hakkı*, **İzmir Barosu Dergisi**, Mayıs 2013, s.139.

⁵⁴ “*Kwiatkowska – İtalya*”, no. 52868/99” (Seyithan Demir – Türkiye Davası, Başvuru no. 25381/ 02) <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%7D%7D> (Erişim Tarihi: 30.09.2019)

⁵⁵ “*Jones – İngiltere*”, no. 30900/02” (Seyithan Demir – Türkiye Davası, Başvuru no. 25381/ 02) <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%7D%7D> (Erişim Tarihi: 30.09.2019)

⁵⁶ Rezzan İTİŞGEN, a.g.e., s.78.

⁵⁷ “Bundan sonra suçluların davaları şer’i kanunlar gereğince alenen incelenip hüküm verilmedikçe, hiç kimse hakkında gizli ve açık idam ve zehirleme muamelesi caiz değildir”, Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839.

⁵⁸ “... herhalde hapisanelerde bile cânib-i saltanat-ı seniyyemden vaazı kılanan nizâmât-ı inzibatiyeye muvâfik olan muamelattan maada hiçbir gûna mucâzât-ı cismaniye ve eziyet ve işkenceye müşâbih

Osmanlı Devleti'nde, ilk defa 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunun 103. Maddesinde ifade ve sorgu sırasında işkence eziyet eden memurlara verilecek cezalar düzenlenmiştir.

Yine 1876 tarihli Kanun-i Esasi m.26'da "*işkence vesaire her nevi eziyet katiyen ve külliyyen memnudur*" hükmü ile işkence yasağına yer verilmiştir. 1924 Anayasası madde 73'e göre "*işkence, eziyet, zorlım ve angarya yasaktır.*" Yine 1961 Anayasası m. 14/3'e göre "*Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz*". İlk defa 1961 Anayasası m. 33. madde 4. fıkrasında "*Kimse, kendisini veya kanunun gösterdiği yakınlarını suçlandırma sonucu doğuracak beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz*" denilmektedir.

1982 Anayasası'nda susma hakkı, "*Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar*" başlıklı Anayasanın 38. maddesinin 5. fıkrasında "*Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.*" şeklinde düzenlenmiştir. Madde bir yandan sanığın susma hakkını varlığını ortaya koymakta diğer yandan "*zorlanamaz*" ibaresi ile işkenceye karşı çıkmaktadır. Madde metninden çıkarılan diğer bir anlam ise şüpheli veya sanığın delil göstermeye zorlanamayacağı, dolayısıyla ispat külfetinin suç isnadı ile karşı karşıya kalan kişinin değil iddia makamının üzerinde olduğudur.

Susma hakkı, Türk Ceza Muhakemesi Hukuku'na açıkça 3842 sayılı yasa ile değişik 135.maddenin 4.fıkrası ile girmiştir. Değişiklikten önceki 135.maddede, "*Sorgunun iptidasında kendisine isnat edilen suçun nelerden ibaret olduğu sanığa bildirilir. Bu hususta cevap vermek isteyip istemediği sorulur*" şeklinde bir düzenleme mevcuttu. Madde metninde, açıklamada bulunmamasının sanığın kanuni hakkı olduğu, kısmı yer almamakta idi. 3842 sayılı kanun ile getirilen düzenleme ile birlikte, sanığın kanunen susma hakkının olduğu ve bu hakkının gerek kollukta gerekse adli makamlar önünde yapılan ifade alma ve sorgular esnasında hatırlatılması gerektiği hükme bağlanmıştır.⁵⁹

---

kâffe-i muamele dahi kâmilen lağv ve iptal kılınması...", "Bu madde ile cezaevleri ve diğer adli kurumlarda hızlı ıslahat sürecine girilmesi, bedenî cezaların devlet tarafından yapılacak düzenlemelerle karar altına alınarak keyfî uygulamaların önüne geçilmesi, işkencenin kesin bir şekilde yasaklanması, bu konularda koyulacak kurallara uymayanların cezalandırılması karar altına alınmıştır." Musa GÜMÜŞ, Anayasal Meşrutî Yönetime Methal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi, bilig, Güz / 2008, sayı 47.

⁵⁹ Aysun ALTUNKAŞ, a.g.e. , s. 75.

CMUK 135. Maddesine⁶⁰ göre şüpheli veya sanığa isnat edilen suçla ilişkin sorular ve kimlik bilgileri ile kişisel durumuna ilişkin sorular olmak üzere iki türlü soru sorulabilir. Susma hakkının kişiye, isnat edilen suçla ilişkin soruların yanında kimlik bilgileri ve kişisel durumuna ilişkin sorular karşısında da sessiz kalma imkânı tanıyıp tanımadığı hususu tartışılmaktadır.

135. maddenin gerekçesi maddenin konuluş amacı ve anlamının daha iyi kavranabilmesi açısından önemlidir;⁶¹

“Sanığın sorgusundan amaç; sırf suçun delilini elde etmek, ortaya bir suçlu çıkarmak değildir. Belki aynı zamansa zan altında bulunan bir kişiyi bu şüpheden kurtaracak, kendisini topluma saf ve temiz halde iade edecek araçları izhar etmektir. Sorguda sanığa tam bir özgürlük tanımak gerekir. Bir tanığa kendisini suçlayacak bir tanıktan kaçınmak hakkını tanıırken, sanığın kendi aleyhinde olacak bir şekilde cevap vermeye mecbur tutmak hem doğaya aykırı hem de pek ağır bir hareket olur. Bu itibarla sorgunun başlangıcında kendisine isnat olunan fiili beyan veya izah etmek, diğer yandan da bu hususta cevap verip vermeyeceğini sormak gerekir.”

1 Haziran 2005 Tarihinde yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu’nda da 147. Madde ile susma hakkı açıkça düzenlenmiş bulunmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 147. Maddesinin 1. Fıkrasının e bendinde yer alan, “Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu söylenir” şeklinde düzenlemeye göre; ifade alanlar veya sorgulayanlar, şüpheli veya sanığa kendisine yöneltilen suçlamaya ilişkin beyanda bulunmama yani susma hakkına sahip olduğunu hatırlatacaktır.⁶²

SUSMA HAKKINI İHLAL EDEN DURUMLAR

Hakların Hatırlatılmaması

Belirli bir hakkın yasal sınırları içinde kullanılabilmesi ya da bu haktan bilinçli bir şekilde feragat edebilmesi için gerekli olan koşulların başında böyle bir hakkın varlığından, içeriğinden, bunu kullanma ya da bundan feragatin yasal sonuçlarından haberdar olması gerekecektir. Herkesin hukuk bilgisine sahip olması beklenemeyeceğinden, hakkında ceza muhakemesine ait bir işlem yapılan kişinin haklarını bilmesi çoğu zaman

---

⁶⁰ CMUK 135. Madde: (1) Sorgunun başlangıcında kendisine isnat edilen suçun neden ibaret olduğu sanığa bildirilir. Bu hususta cevap vermek isteyip istemediği kendisine sorulur. (2) Sorgu sanığın kendi lehine olup söyleyeceği delillere engel olmamalıdır. (3) Sanığın birinci sorgusunda kim olduğu ve kişisel durumu hakkında da bilgi alınır.

⁶¹ Ali YILDIRIM, a.g.e., s.691.

⁶² Aysun ALTUNKAŞ, a.g.e., s.75.

mümkün olmaz. Bu nedenle kanunlarda bildirme olarak belirtilen husus sadece hakların beyanı niteliğinde olmaktan ziyade; bu hakkın muhatabının anlayabileceği bir biçimde hakkın içeriğinin, kullanılma koşulu ve sonuçlarının kendisine anlatılmasını gerektirir.

Hakların hatırlatılması ilk olarak, bir kişinin suç işlediğine ilişkin şüphe ile gündeme gelir. Yani Türk hukukunda susma hakkı şüpheli sıfatının kazanılmasıyla başlar. 5271 sayılı CMK m.90/1⁶³ de herkes tarafından yakalama, m.90/2' de ise kolluk görevlileri tarafından yakalama düzenlenmiştir.

Madde 90/4'te "*Kolluk, yakaladığı sırada kaçmasını, kendisine veya başkalarına zarar vermesini önleyecek tedbirleri aldıktan sonra, yakalanan kişiye kanuni haklarını derhal bildirir.*" şeklinde düzenlenmiştir. Madde kolluk dışındaki kişiler tarafından yapılan yakalamalarla ilgili olarak hakların bildirilmesi hususuna yer verilmemiştir. Zira her vatandaşın "aydınlatma yükümlülüğünü" yerine getirmesi beklenemez. CMK 90/1 maddesi uyarınca bir vatandaş tarafından yakalandığında kolluğa teslim edilene kadar geçen zaman diliminde haklarından habersiz olacaktır. Yakalanan kişinin suçunu ikrar etmesi, haklarını kendisine öğretildikten sonra ise susmayı tercih etmesi söz konusu olabilir. Bu takdirde, daha önceki açıklamaları, ikrarı duyan kişinin tanıklık yapması ve bu hususun tanık beyanı olarak delil sayılması susma hakkı konusunda problem yaratacaktır.

Susma hakkı da diğer hak gibi, şüpheli veya sanığa yakalandığı anda hemen anlatılacaktır. Bu bildirim daha geç yapılması halinde bu hakların tanınmasından beklenen yarar elde edilemeyecektir. Susma hakkının hatırlatılmasında şüpheli veya sanık susma hakkının ve müdafî yardımından yararlanma hakkının varlığından haberdar olsa dahi, ona bu haklar tekrar hatırlatılacaktır.⁶⁴

Susma hakkının kullanılması bakımından kanun koyucu herhangi bir zaman sınırlaması getirmiş değildir. Şüpheli veya sanık, susma hakkını, ifade alma veya sorgunun her aşamasında kullanabilir.

---

⁶³ *Yakalama ve yakalanan kişi hakkında yapılacak işlemler*

Madde 90 – (1) Aşağıda belirtilen hâllerde, herkes tarafından geçici olarak yakalama yapılabilir:

- a) Kişiyi suçu işlerken rastlanması.
  - b) Suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması.
- (2) Kolluk görevlileri, tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde; Cumhuriyet savcısına veya âmirlerine derhâl başvurma olanağı bulunmadığı takdirde, yakalama yetkisine sahiptirler.

⁶⁴ Aysun ALTUNKAŞ, a.g.e., s.78.

Bu hak, çeşitli şekillerde ve kapsamda kullanılabilir. Hiçbir soruya cevap vermemek şeklinde kullanılabileceği gibi, belli aşamalarda konuşup belli aşamalarda susmak şeklinde de olabilir. Ne şekilde kullanılırsa kullanılsın kolluk buna rağmen soru sormaya devam edebilir. Bu arada şüphelinin bazı sorulara cevap verebileceği düşünülmelidir. Bu nedenle şüpheli en başta susma hakkını kullanacağını bildirmişse de sorulması düşünülen soruların sorulması üzerine şüphelinin bunlardan bir kısmına cevap vermesi hukuka uygundur. Ancak bu uygunluk kuşkusuz, susma hakkını kullanan kişiyi konuşmaya zorlayacak birtakım yöntemler kullanılmaması durumunda geçerlidir.⁶⁵

Hakların bildirilmesini gerektiren ikinci durum, ifade alma ve sorguya çekilme ile ilgilidir. CMK 147. Madde uyarınca şüpheli ve sanığa ifadesinin alınması veya sorguya çekilmesinden önce susma hakkı dâhil olmak üzere hakları konusunda aydınlatılması gerekmektedir.

Susma hakkına ilişkin bu bildirim yükümlülüğünün mutlaka ifadeyi alan veya sorguyu gerçekleştiren tarafından yerine getirilmek zorunluluğu vardır. Üçüncü kişi bu işle ilgili görevlendirilemez. Ayrıca şüpheli veya sanığın susma hakkını biliyor olması susma hakkını bildirecek görevliye bildirme görevini yerine getirmemesini asla haklı kılmaz. Hatta şüpheli veya sanık yanında müdafî ile ifadeye veya sorguya gelse ve müdafî tarafından susma hakkı konusunda aydınlatılmış olsa bile, susma hakkını bildirecek görevli ya da organ, bu konuda gerekli bilgilendirmeyi yapmakla yükümlüdür.

Kolluk uygulamalarında da susma hakkı ve diğer kanuni haklar şüpheliye şifahen çoğu zaman hiç bildirilmemektedir. Şüphelinin olay hakkında bilgisinin kayda geçirildiği “Şüpheli İfade Tutanağı” adı verilen matbu bir belgenin ifade verenin bilgileri kısmının hemen altında oldukça küçük puntolarla yazılmış olarak ve üstünkörü bir şekilde kanuni haklardan bazıları sadece hatırlatılmaktadır. Adeta yasak savar bir şekilde ifadeyi alan kolluk görevlisi memuru yasal sorumluluktan kurtarmayı amaçlayan böylesi bir uygulama ile kanunun amacına ulaşamayacağı açıktır.

Kanuni hakların sadece bildirilmesi yakalananın kanuni haklarını o an için anlaması için yeterli değildir, kişinin anlayacağı biçimde açıklama yapılmadan sadece haklarının satırbaşları ile bildirilmesi, kanunun amaçladığı yararı sağlamayacaktır.

---

⁶⁵ Çağrı KAN AYDIN, a.g.e., s.174.

Yine CMK madde 191' de⁶⁶ duruşma sırasında da sanığa yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğunun bildirilmesi hususu yer almaktadır.

25832 sayılı Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinin 23. maddesinde şüphelinin ifadesinin alınması sırasında yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu belirtilmekte ve kolluğa bu hakkı şüpheliye bildirme görevi yüklenmiştir.

Hukuka Aykırı Yöntemlerle Elde Edilen Beyan Delil

Şüpheli veya sanığın beyanı ceza muhakemesine yön vermesi ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi bakımından oldukça önemli bir delildir. Ancak sanığın beyanları ancak hür iradesine dayanıyorsa delil olarak değerlendirilebilir.

Kanunun “kullanılmasını yasakladığı“ ve “yok edilmesini” emrettiği deliller ile, CMK 148'de⁶⁷ gösterilen hallerde yasak usullerle elde edilen “ifadeler”, rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez.

Öncelikle üzerinde durulması gereken kavramlar “ifade alma” ve “sorgu” kavramlarıdır. İfade alma, şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesini; sorgu, şüpheli veya sanığın hâkim veya mahkeme tarafından soruşturma veya kovuşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesini ifade eder. (CMK Md.2)

Yasak ifade alma ve sorgu yöntemleri CMK m.148/1'de sayılmakla birlikte yer alan “...gibi...” ibaresi nedeniyle sınırlı sayıda değildir. Bu nedenle kanunda belirtilen yöntemler dışında da yasak ifade alma ve sorgu yöntemleri gündeme gelebilir.⁶⁸

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda sayılan bazı yasak sorgu yöntemleri;

---

66 Madde 191 Duruşmanın Başlaması –

(3) Duruşmada, sırasıyla;

...

c) Sanığa, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanunî hakkı olduğu ve 147. maddede belirtilen diğer hakları bildirilir,

⁶⁷ **Madde 148- İfade alma ve sorguda yasak usuller:** (1) Şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz. (2) Kanuna aykırı bir yarar vaat edilemez. (3) Yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez. (4) Müdafî hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hâkim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınamaz. (5) Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması ihtiyacı ortaya çıktığında, bu işlem ancak Cumhuriyet savcısı tarafından yapılabilir.

⁶⁸ Cumhuriyet ŞAHİN, a.g.e., s.188.

İşkence ve Kötü Muamele

“Bir adamın kendi kendisinin ithamcısı olmasını istemek iddiası, çok korkunç ve gülünçtür. Hakikat onun adaleleri ve sınırları içine gizlenmiş gibi onu işkence ile çıkartmaya çabalamak vahşet ve budalalıktır.” BECCARİA

Ceza yargılamasının amacı maddi gerçekliğin ortaya çıkarılmasıdır. Ceza yargılaması maddi gerçekliği her nasıl olursa olsun bulmayı değil yargılama ilkelerine uygun olarak bulmayı amaçlar. Genel kapsamda kendini ve yakınlarını ithama zorlamama ilkesi, daha özel kapsamda ise susma hakkı insan haysiyetinin korunması ilkesi ile işkence ve gayri insani muamele yasaklarıyla derinden bağlantılıdır. Çünkü tarihsel gelişim süreci içinde sorulara cevap vermeyen sanıklardan “ikrar” elde etmek için kullanılan etkili yöntem “işkence” olmuştur.

Sanık sadece bir obje, ispat vasıtası değil, aynı zamanda birtakım haklara sahip olan ve bu hakları kullanabilen yargılamanın öznesidir. Bu nedenle insan haysiyeti ile bağdaşmayacak sorgu yöntemleri yasaklanmıştır.⁶⁹

İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde, işkence “kamu görevlileri tarafından doğrudan veya üçüncü bir kişiden kanıt veya itiraf elde edebilmek için veya işlediği veya işlediğinden şüphe edilen eylemi nedeniyle onu cezalandırmak veya onu ve diğer kişileri korkutmak için bedensel veya zihinsel büyük acı, ıstırap veren hareketin işkence olarak varsayılacağı” şeklinde tanımlanmıştır.

Susma hakkı ve işkence, adeta birbirinin anti-tezi konumunda olan ilgili iki kavramdır. Susma hakkının konusu, özgür irade ile ifadenin verilmesini veya verilmemesini koruyan pasif bir faaliyet iken; işkencenin konusu özgür iradeyi yok etmeyi amaçlayan aktif faaliyetlerdir. Bu yüzden susma hakkı hem ceza hukuku ve hem de ceza usul hukuku bağlamında işkenceye karşı normatif olarak koruma altına alınmıştır.⁷⁰

Bizim hukukumuzda baktığımızda 1982 Anayasası 17. Maddesi ile “Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.” diyerek işkenceyi yasaklamıştır.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 148. Maddesinin 1. Fıkrasına göre, “Şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir ve tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz.” Yine 148. Mad-

⁶⁹ Cumhuriyet ŞAHİN, a.g.e., s.69.

⁷⁰ Serhat Sinan KOCAOĞLU, a.g.e., s.43.

denin 3. fıkrası “*Yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez.*” düzenlemesiyle işkence yasaklanmış ve işkence ve kötü muamele sonucu elde edilen delillerin ceza yargılamasında kullanılmayacağı belirtilmiştir.

Ayrıca TCK 94 ile, şüpheli veya sanığa karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesi-ne, aşağılanmasına yol açacak davranışları gerçekleştiren kamu görevlisinin cezalandırılması sağlanmış, maddi ceza hukuku çerçevesinde işkence suç haline getirilmiş ve bu yolla susma hakkı güvence altına alınmıştır.

İşkencenin suç haline getirilmesiyle insan onuru, irade serbestisi ve kişinin kendi aleyhine beyanda bulunmaya zorlanmaması hakkının korunması ve kişinin hür iradesiyle ortaya koyduğu beyanlarından yola çıkarak maddi gerçeğe ulaşılması ile bu şekilde adaletin temini amaçlanmıştır. Bu amaç TCK 94. Maddenin gerekçesinde de “*İşkence suçu ile korunan hukukî değer, karma bir nitelik taşımaktadır. İşkence teşkil eden fiiller, bir yandan buna maruz kalan kişilerin vücut dokunulmazlığına ve onuruna saldırı niteliği taşımakta, beden ve ruh sağlığını bozmaktadır. Diğer yandan, işkenceye maruz kalan kişi, irade serbestîsi bertaraf edildiği için ve hatta algılama yeteneği etkilendiği için, duyduğu acı ve elemnin etkisiyle gerçek dışı bazı açıklama ve kabullenmelerde bulunabilir. Bu nedenle, belli bir suça ilişkin ikrar veya sair delil elde etmek için başvuru- lan işkence, gerçeğin ortaya çıkarılmasına ve adaletin gerçekleşmesine engel olucu bir etki de doğurabilir. Böylece işkencenin ayrı bir suç olarak ceza yaptırım altına alınması, ceza muhakemesinin maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasına yönelik amacının gerçekleştirmesine de hizmet eder.*” denilerek ortaya konulmuştur.

Erem; işkence ile elde edilen itirafa rağmen kişinin sonunda suçsuz olduğunun anlaşılması halinde hukuka ve adalet sistemine olan güvenin sarsılacağını ve bu işkence ile elde edilen itirafın ceza yargılamasında maddi gerçeğe ulaşmak için güvenilir bir kaynak olmadığını şu sözleriyle ifade etmiştir: “Acının mutlak gerçeği söyleteceği sanılmamalıdır. Acı işkenceye tutulana sadece konuşturur. Ayrıca tahammül fizyolojik bir özelliktir, kişiden kişiye değişir. Fiziksel acının derece derece arttırılması sonunda susmayı ölüme tercih edenlerin de bulunduğu sadece varsayımdır. Şüphesiz işkence tehdidinin bile yeterli sayıldığı zayıf kişilerden başlayarak çok dirençli yapılara rastlanabilir. Fakat sonunda işkencenin istenen şekilde konuşturamayacağı insan yoktur.”⁷¹ Yani acı

---

⁷¹ Faruk EREM, İşkence, s. 198.

eşığı ne kadar yüksek olursa olsun işkence istediği itirafı elde eder ancak bu itiraf her zaman gerçeği yansıtmaz.

Kanunlarda kişilere orantılı olma kaydıyla müdahalede bulunulabileceğine ilişkin hükümler bulunmaktadır ve bu kapsamda gerçekleştirilen fiiller hukuka uygundur. Ancak bu sınır konu yahut uygulamanın şiddeti noktasında aşıldığı takdirde kötü muamele, daha ağır ihlallerde ise işkence gündeme gelir.⁷²

Sömürme

Şüpheli ya da sanığın fiziksel, ruhsal durumundan ya da karakterinden yararlanma; ona söz verme, arkadaşlık, inanç, din, etik ya da yasal görevlerini kullanma şeklinde sömürme gündeme gelebilir.

İhtar, Vaat, Telkin

Sorgunun temeli olan beyan özgürlüğü ihlal edilerek susma etkileyen yollardan bazıları da ihtar, vaat ve telkinlerdir.

İhtar süjenin ister lehine ister aleyhine olsun, teşvikten daha geniş olarak iş bu durumun sonuçları hakkında süjeyi dikkate davet etmek söz konusudur. Kişinin davranışından çıkacak olan aleyhteki veya lehteki sonuçlar sorguya çekilene bildirilince bu ihtar kendisini belirli bir davranışa sevk edecektir. Bu durum beyan özgürlüğü ile çeliştiğinden yasaya aykırıdır.

Yasaca kabul edilmeyen vaatler, herhangi bir beyan ya da belirli içerikli bir beyan elde etmek için kanunca haklı görülmediğinden yasak sayılmıştır. Sorguya çeken kişi sanığa ikrar ettiği takdire daha az ceza verileceğini vaat edemez. Burada ilgilinin daha az ceza görme eğiliminden yararlanılarak onun susma hakkı ihlal edilmektedir. Ancak bazı ceza yasalarında sanığa suç ortaklarını bildirdiği takdirde ceza verilmeyeceği hükümü düzenlenmiştir. Buradaki vaat yasaldır.

Telkinler çoğu kez bir insan aracılığıyla ruhi yaşamın iradi biçimde baskı, etki altında bırakılarak anlaşılmasını sağlamaya yarayan bir yöntemdir. Telkin yalnız irade özgürlüğüne bir saldırıyı ifade etmez, ayrıca hatırlatma yeteneğine ve anlama yeteneğine de saldırı ifade eder, sonuçta her iki nedenden dolayı da yasaktır.

---

⁷² Rezzan İTİŞGEN, a.g.e., s.184- 185.

İhtar, vaat, telkin bütün bu nedenlerden dolayı sanığın irade özgürlüğüne etki ederek susma hakkını kullanılamaz duruma getirdiğinden kanuna aykırıdır ve kabul edilemez.⁷³

Yorma

Her ifade alma ya da sorgu, bünyesinde yormayı barındırmaktadır. Ancak yasak yöntemler kapsamında değerlendirilebilmesi için, iradi karar alma ve davranma özgürlüğünün ciddi şekilde tehlikeye düşürecek derecede olması gerekmektedir.⁷⁴

Zorla İlaç Verme

Katı, sıvı veya gaz şeklinde her türlü maddenin insan vücuduna verilmesidir. Ancak ilaç verme yasağı kayıtsız şartsız bir yasak olmayıp yasak ve hukuka aykırılık, ilacın, sorgulananın fiziki veya ruhi durumunda, onun irade hürriyetini etkileyici özelliğe sahip olması halinde ortaya çıkar.⁷⁵

148/3'e göre bunlar vb. yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez.

148. maddedeki bu ifade dışında 217. Madde 2. fıkrada yasak sorgu yöntemleri ile elde edilen delillerin kullanamayacağını “*Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir*” şeklinde ifade etmiştir. CMK madde 217 aynı zamanda hâkimin hukuka uygun usullerle elde edilmiş bu delilleri vicdani kanaatiyle serbestçe takdir edeceğini söyler. Ancak bu madde hâkime mutlak, sınırsız, keyfi bir yetki bahsetmez. Yargıtay 14. Ceza dairesi 2018/4573 E. 2018/4414 K. nolu kararında “(CMK’ nın 217/1. maddesinde düzenlenen hâkimin vicdani kanaatiyle delilleri serbestçe takdir etme yetkisi açıkça, keyfi ve mantık kurallarına aykırı şekilde kullanıldığında) Hâkim vicdani kanaatini oluştururken tamamen serbesttir, ancak bu serbestlik keyfilik değildir, mantık ve izan kuralları ile bağlıdır. Hâkim vicdani kanaatini akla ve mantık kurallarına uygun oluşturacaktır. Örneğin uyuşturucu madde ele geçirilmediği veya buna ilişkin maddi kanıt olmadığı halde bir kişinin bu maddeyi bulundurduğu ya da sattığı sonucuna varılması, suçlanan bir kişinin kendisini savunacağı varsayımından hareketle susma hakkının ikrar olarak değerlendirilmesi, suçun işlenmesinde şüphe saptandığına kararda yer verildiği halde mahkûmiyet verilmesi, mantık kurallarını, susma

---

⁷³ Ali YILDIRIM, a.g.e., s. 701.

⁷⁴ Rezzan İTİŞGEN, a.g.e., s.186.

⁷⁵ Cumhuriyet ŞAHİN, a.g.e., s.195.

hakkını ve şüphede sanık yararlanır ilkesini ihlal edeceğinden temyizde denetlenebilecektir.”⁷⁶ şeklindeki ifadeleriyle bu hususa dikkat çekmiştir.

Aynı zamanda 289. Madde 1. Fıkra i bendine göre hükmün hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delile dayanması bozma sebebidir. Bu durum temyiz dilekçesinde veya beyanında gösterilmiş olmasa da hukuka kesin aykırılığın var olduğu kabul edilir. Bu düzenlemeler ile yargılama hukukumuzda susma hakkı güvence altına alınmıştır.

25832 sayılı Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinin 24. maddesinde de ifade almada yasak usullere değinilmiştir.

Susma Hakkının Kullanılmasının Aleyhe Yorumlanması

Susma hakkının ikinci boyutu olarak kabul edebileceğimiz aleyhe değerlendirilme hususu, şüpheli ve sanığa bu hakkın tanınmasında elde edilmesi amaçlanan faydanın sağlanması, hakkın varlığının anlam kazanabilmesi açısından son derece önemlidir. Ceza yargılamasına hâkim olan temel ilkelerden biri de “*şüpheden sanık yararlanır*” ilkesidir. Bu ilkeye göre ceza yargılamasında maddi gerçeğe ulaşılması, kişiye isnat edilen suçun hiçbir şüpheye yer kalmayacak şekilde ispat edilmesi ile mümkündür. Bu durumda ispat külfeti ise iddia makamının üzerindedir. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda sanık, iddia makamınca suçluluğu şüpheye yer kalmayacak şekilde ispat edilene kadar masumdur ve suçsuzluğunu ispat etmek için herhangi bir açıklama yapmak mecburiyeti içinde değildir. Hukuken tanınmış bu hakkın kullanılmasının kişinin aleyhine sonuçlar doğurması ile bu hakkın içi boşaltılmış olacak ve atıl bir kanun maddesi olmaktan ileri gidemeyecektir.

Yargıtay 18. Ceza Dairesi 05.05.2016 tarih 2015/21503 E. 2016/9808 K. nolu kararı ile “*Mahkemece “sanığın mahkememize karşı saygılı tutum ve davranışları sanığın lehine değerlendirilerek” denilerek sanık hakkında TCK’nın 62. maddesindeki takdiri indirim uygulanmasına rağmen;CMK”nın231. maddesinde düzenlenen hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve TCK’nın 51. maddesinde düzenlenen erteleme konularında ise; “suçtan nedamet duyduğu saptanamayan ve susma hakkı hatırlatıldığı halde yargılamayı saptırmaya yönelik beyanlarda bulunan” denilerek sanık hakkında uygulanmamalarına karar verilmesi” bozma sebebi olarak görülmüştür.⁷⁷*

---

⁷⁶ Yargıtay 14. Ceza Dairesi 2018/4573 E. , 2018/4414 K. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi:20.09.2019)

⁷⁷ Yargıtay 18. Ceza Dairesi 2015/21503 E. 2016/9808 K. 05.05.2016. <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

Yine Yargıtay 16. Ceza Dairesi 15.05.2019 Tarih 2019/1773 E. 2019/3483 K. Nolu kararıyla 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Takdiri İndirim Nedenleri" başlıklı 62. Maddesinde takdiri indirim nedenlerinin sayıldığını ancak bu nedenlerin kanunda sayılanlar ile sınırlı olmadığını, bu nedenler yönünden serbest değerlendirme sisteminin benimsendiğini olayda sanık yararına takdiri indirimin uygulanmasını gerektiren nedenlerin varlığını veya yokluğunu belirleme yetkisi yargılamayı yapan hâkime ait olduğunu ancak hakim bu konudaki takdir yetkisinin sınırsız olmadığı belirterek devam etmiştir; "...somut olay değerlendirildiğinde; geçmişte hakkında herhangi bir suç kaydı ve sabıkası bulunmayan, dosyaya yansıyan olumsuz bir davranışı da tespit edilemeyen, CMK 147. maddesine göre susma hakkı bulunan üniversite öğrencisi sanık hakkında, suçlamalarla ilgili savunmasının inkara ../. dayandığından bahisle yeterli olmayan gerekçe ile TCK'nın 62. Maddesinin uygulanmasına yer olmadığına karar verilmesi, Kanuna aykırı, sanık müdafinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülüş olduğundan, bu sebeplerden dolayı hükmün CMK'nın 302/2. maddesi uyarınca bozulmasına..."⁷⁸

Yargıtay 7. Ceza Dairesi de 12.12.2018 Tarihli 2015/10927 E. 2018/14274 K. nolu kararında " 5271 sayılı CMK'nın 147. maddesi uyarınca susma hakkı bulunan sanığın savunmasının inkâra yönelik bulunduğundan söz ederek yasal olmayan gerekçe ile 5237 sayılı TCK'nın 62. maddesinin uygulanmasına yer olmadığına karar verilmesi," bozma sebebi olarak kabul edilmiştir.⁷⁹

SUSMA HAKKININ İSTİSNALARI

Kimliği ile İlgili Bilgileri Doğru Cevaplama

Ceza davası ancak suçlu olduğundan şüphe edilen kişinin ferden muayyen olması durumunda açılabilir. CMK'nın 147. maddesinin 1. Fıkrasının a bendinde şüpheli veya sanığın kimliğinin saptanacağını ve şüpheli veya sanığın kimliğine ilişkin soruları doğru cevaplandırmakla yükümlü olduğu belirtilmektedir. Şüphelinin kimlik ve adresi ile ilgili bilgi vermektan kaçınması ya da gerçeğe aykırı beyanda bulunması dolayısıyla kimliğinin belirlenememesi halinde, bu belirleme yapılincaya kadar gözaltına alınması ve tutuklanması mümkündür.

---

⁷⁸ Yargıtay 16. Ceza Dairesi 2019/1773 E. 2019/3483 K. 15.05.2019.
<https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi: 18.09.2019)

⁷⁹ Yargıtay 7. Ceza Dairesi 2015/10927 E. 2018/14274 K. 12.12.2018.
<https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/> (Erişim Tarihi: 1

Bu şekilde şüpheli veya sanık, suçla mücadeleyi tamamıyla imkânsız kılabilecek, sınırsız bir ifade hürriyetine sahip olmamakta ve kendini suçlama sonucuna yol açmadığı sürece kimliği sürece kimliği, şahsi halleri konusunda konuşmak zorunda kalmakta ancak kendini suçlama sonucunu doğuracak bilgileri vermekten kaçınabilme hakkı sayesinde susma hakkı güvence altına alınmış olacaktır.⁸⁰

Ayrıca 25832 sayılı Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinin 23. maddesinde şüphelinin, kimliğine ilişkin soruları doğru olarak cevaplandırmakla yükümlü olduğu belirtilmiştir.

Kendiliğinden Yapılan Açıklamalar

Susma hakkının kapsamına girmeyen bir diğer istisna ise, kendiliğinden yapılan açıklamalarla ilgilidir. Örneğin kıskançlık nedeni ile karısını öldürdükten sonra karakola giderek teslim olan şahsın, kendiliğinden yaptığı açıklamalardan önce susturulması, müdafinin getirilmesi söz konusu olamaz. Yine meşhut suç sırasında takip edilen kişinin söylediği sözler bakımından hukuka aykırı delil var sayılamaz.⁸¹

SONUÇ

Bir ülkenin demokratik gelişimi ile ceza yargılamasının gelişimim arasında sıkı bir ilişki vardır. Sanığın hakları da gerek demokratik toplumun gerekse ceza yargılamasının gelişiminin ürünüdür. Susma hakkı acılı bir tarihsel gelişim sonucunda ortaya çıkmış ve genel kabul görmüştür. Susma hakkının salt bir pozitif düzenleme olmaktan çıkarak somut bir uygulamaya dönüşmesi pratikteki bir dolu sorunu da çözüme kavuşturacaktır.

Bu noktada yargının 3 ayağını oluşturan hâkim, savcı ve avukatların -konumuz açısından müdafî- sorumluluklarından bahsetmek gerekir.

Buna geçmeden önce bir hukuk devletinin temel görevlerinden olan vatandaşlarına haklarının öğretilmesinden bahsetmek gerekir. Şüpheli ve sanıklardaki susarsam kabul etmiş olurum algısının ortadan kaldırılması ve sessiz kalma hakkının varlığını, anlamını önemini kavramaları sağlanmalıdır. Bu da aydınlatma yükümlülüğünün hakkıyla yerine getirilmesiyle mümkündür.

Ülkemiz açısından ise maddi gerçeğin ortaya genel olarak susma hakkını kullanmak isteyen şüphelinin kolluktan derhal savcılığa sevk edilmesi gerekirken, uygulamak

---

⁸⁰ Cumhuriyet ŞAHİN, a.g.e., s.109.

⁸¹ Çağrı KAN AYDIN, a.g.e., s.175,176. ; Rezzan İTİŞGEN, a.g.e., s.175.

da, karakolda kolluk görevlileri tarafından kasten veya ihmalen bekletilerek konuşmak istemeyen şüpheliye adeta psikolojik baskı yapılmaktadır. Hatta bu baskı müdafî huzurunda bile sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu durumun gereğinin yerine getirildiğini, yani susma hakkını kullanmak isteyen şüphelinin bekletilmeden kolluktan savcılığa sevk edilmesi faaliyetini müdafî takip ve kontrol etmelidir. Kolluğun bu hukuk dışı tutumuna asla izin vermemelidir.⁸²

Kolluğun insan hakları konusunda daha fazla eğitilmesi, görevinin sadece suçlulukla mücadele olmadığı, bunun ancak hukuk ve insan hakları esaslarına bağlı olarak yürütülebileceğinin vurgulanması zorunludur. Bireylerin de haklarına sahip çıkma bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir.⁸³

Şüphelinin savcılıkta da susma hakkını kullanıp kullanmayacağı ise kendi inisiyatifinde olan bir konudur. Müdafîin şüpheliye bu konuda karar verirken bir savunma stratejisi içerisinde tavsiyelerde bulunarak yardımcı olması, yukarıda açıklandığı üzere, savunma mesleğinin bizatihi gereklerindedir. Eğer şüpheli savcılıkta da susma hakkını kullanmaya karar verirse, savcılık da bu hususu ifade tutanağına geçirdikten sonra, şüpheliden ifade alma yönünde herhangi bir zorlama yapmadan yani şüpheliyi artık soruşturma evresinin dışında tutarak ceza yargılaması sisteminin kendisine yüklediği görevi yerine getirmelidir.

Cumhuriyet savcısını görevi sadece şüphelinin aleyhine değil; lehine hususların da ileri sürülmesini sağlamak, şüphelinin ifade hürriyetini korumak, şüphelinin veya sanığın lehine delilleri toplamak; kısacası şüpheli ve sanığın lehine de olacak şekilde objektif bir biçimde davranmaktır (CMK160). Cumhuriyet savcısının temel vazifesi şüpheli veya sanığın suçlu olduğunu ispat etmekten ziyade hakikatin ortaya çıkmasını sağlamaktır.

Tüm bunların yanında susma hakkının kullanılmasından şüpheli veya sanık aleyhine sonuç çıkarılmaması susma hakkının varlığının anlam ifade edebilmesi için son derece önemlidir. Bu aşamada artık delilleri değerlendirip sanığın suçlu olup olmadığına karar verecek olan hâkimin susma hakkına ve bu hakkı kullanan şahsa bakış açısı önem kazanmakta olup hâkimin bu konuda bütün ön yargılarda arınmış olması gerekmektedir.

Tüm bunlar ancak hâkim, savcı ve müdafilerin susma hakkının anlamını önemini kavramaları ve özümsemeleri ile mümkündür.

---

⁸² Serhat Sinan KOCAOĞLU, a.g.e.,2011, s.54.

⁸³ Cumhur ŞAHİN, a.g.e., s.74.

KAYNAKÇA

- Ahmed El TERK, İslam Ceza Hukukunda ve Modern Kanunlarda Sanığın Susma Hakkı, İslam Ceza Hukuku (Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı CİLT 2).
- ARICAN Mehmet, Ceza Muhakemesi Hukukunda İfade Alma ve Sorgu, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, 2019.
- ALTUNKAŞ Aysun, Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu,2006.
- CENGİZ Serkan, DEMİRAĞ Fahrettin, ERGÜL Teoman, MCBRİDE Jeremy, TEZCAN Durmuş”, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, Kasım 2008, Ankara.
- CENTEL Nur/ ZAFER Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul 2008.
- ÇIRAK İsmail Çağlayan, Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı, Çanakkale 2010.
- DURSUN Gizem, Ceza Muhakemesinde Beden Muayenesi ve Vücuttan Örnek Alınması ve Konuya İlişkin AİHM Kararlarının incelenmesi. D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, Özel Sayı-2017.
- ERDOĞAN Yüksel, YÜCEL BEYAZTAŞ Fatma, Ceza Yargılamasında Susma Hakkı, t.y.
- EREM Faruk, Susma Hakkı, Yargıtay Dergisi, Ocak- 1975.
- İNCEOĞLU Sibel, Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi,
- İTİŞGEN Rezzan, Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi (Nemo Tenetur İlkesi) ve Susma Hakkı, İstanbul, Eylül 2013.
- KAFES Veli, Ceza Muhakemesinde Meram Anlatma İlkesinin Sağlanması, CHKD, Cilt:3, Sayı: 2, 2015
- KAN AYDIN Çağrı, Adil Yargılamanın Bir unsuru Olarak “Susma Hakkı” TBB Dergisi, Ankara-2010.
- KOCAOĞLU Serhat Sinan, Susma Hakkı, Ankara Barosu Dergisi -2011.
- ÖZDEMİR Didar, Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Susma Hakkı, Galatasaray üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi – 2017.

SENCER Rasih Feridun, Adil Yargılanma Hakkı, İzmir Barosu Dergisi, Mayıs 2013.

ŞAHİN Cumhur, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, Ankara- 1994

YENİSEY Feridun, Ceza Muhakemesi Hukukunda (Hukuka Uygun Bir Şekilde Elde Edilmiş) Delil

YILDIRIM Ali, Sanığın Susma Hakkı, Ankara Barosu Dergisi, 1988/ 5-6